

Česká zemědělská univerzita v Praze

Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů

Katedra etologie a zájmových chovů

**Fakulta agrobiologie,
potravinových a přírodních zdrojů**

Možnosti využití hiporehabilitace ve vězeňství

Bakalářská práce

Nikola Ziegelheimová

Zoorehabilitace a asistenční aktivity se zvířaty

doc. Ing. Kristýna Machová, Ph.D.

© 2024 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Možnosti využití hiporehabilitace ve vězeňství" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 23. 4. 2024

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. Ing. Kristýně Machové, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a vstřícnost při konzultacích této bakalářské práce.

Možnosti využití hiporehabilitace ve vězeňství

Souhrn

V českém vězeňství se recidiva, tj. opakované páchaní trestných činů, jeví jako závažný problém. V současné době je míra recidivy 70 %, což znamená, že se zpět do vězení vrací téměř tři čtvrtiny vězňů. Tento fakt ukazuje na nedostatečnou účinnost současných rehabilitačních opatření a nutnost hlubšího pochopení psychosociálních faktorů spojených s uvězněním. Duševní a sociální faktory uvězněním představují rozsáhlý komplex faktorů, které zahrnují stres, deprivaci svobody a sociální izolaci, přičemž tyto faktory mohou negativně ovlivnit duševní zdraví jedinců ve vězeňství. Mezi rizikové jevy v prostředí věznic patří například výskyt násilí mezi vězni, zneužívání návykových látek a nedostatečná příprava na reintegraci do společnosti. Pro aktivní snížení recidivy a podporu resocializace odsouzených existuje v českém vězeňství široká škála programů, které integrují různé aktivity a intervence. Patří mezi ně vzdělávací kurzy, pracovní příležitosti, terapeutické a psychologické intervence a aktivity zaměřené na rozvoj sociálních dovedností a prevenci násilí.

Tato snaha o rehabilitaci se často opírá o různé formy terapeutických intervencí, mezi něž patří i zoorehabilitace. Zoorehabilitace je terapeutická intervence, do níž jsou zahrnuta zvířata. Zapojení koní do zoorehabilitace se souhrnně nazývá hiporehabilitace. Terapie se dělí dle cíle intervence na rehabilitaci z hlediska psychického a fyzického zdraví. Vězeňství patří do oblasti hiporehabilitace v psychologii a psychiatrii (HTP), která se zaměřuje na podporu lidí s duševními problémy. Hlavní prvkem této metody je navázání vztahu klienta s koněm pomocí různých aktivit spojených s péčí o koně. Cílem terapie je pak rozvoj dovedností, posílení důvěry, regulace emocí, zvýšení sebedůvěry, sebeúcty nebo zvládnutí stresu. V rámci hiporehabilitace se koně stávají zásadními spolupracovníky, jejichž welfare je důležité pro úspěšnou realizaci terapeutických aktivit, je tedy nezbytné dbát na komplexní péči a optimální podmínky pro koně.

Využití koně v rámci vězeňského systému představuje nový přístup k rehabilitaci a sociální reintegraci vězňů. Interakce slouží jako prostředek k řešení různých psychosociálních potřeb a výzev, kterým čelí odsouzené osoby. Terapie s koňmi ve vězeňském prostředí slouží k navození pocitu klidu, budování důvěry a usnadnění sociálních vazeb mezi vězni. Interakcí se tyto programy snaží usnadnit vězňům opětovné začlenění do společnosti, snížit napětí a učinit vězeňské prostředí humánnějším a přívětivějším. Zapojení koní ve vězeňském systému bylo spojeno s několika přínosy, včetně zvýšeného sebevědomí, zlepšených sociálních dovedností a snížené úrovně agresivity a stresu u účastníků.

I přesto že účinnost hiporehabilitace ve vězeňských zařízeních je stále předmětem výzkumu, dosavadní pozitivní účinky zdůrazňují potenciál začlenění koní do rehabilitačních programů jako prostředku k prospěchu rehabilitace vězňů, snížení recidivy, a nakonec podpoření jejich úspěšné reintegrace do společnosti. Poskytnutí prostředků a podpory ke změně jejich chování by mělo přispět k dobru společnosti.

Klíčová slova: hiporehabilitace, kůň, vězeňství, kriminalita

Possibilities of using equine therapy in prison system

Summary

In the Czech prison system, recidivism, i.e. repeated offending, appears to be a serious problem. Currently, the recidivism rate is 70 %, which means that almost three quarters of prisoners return to prison. This shows the lack of effectiveness of current rehabilitation measures and the need for a deeper understanding of the psychosocial factors associated with imprisonment. The mental and social factors of incarceration are a broad complex of factors that include stress, deprivation of liberty and social isolation, and these factors can negatively affect the mental health of individuals in prison. Examples of risk factors in the prison environment include the prevalence of violence among prisoners, substance abuse and lack of preparation for reintegration into society. To actively reduce recidivism and support the resocialisation of convicts, a wide range of programmes integrating various activities and interventions exist in the Czech prison system. These include educational courses, employment opportunities, therapeutic and psychological interventions and activities aimed at developing social skills and preventing violence.

These rehabilitation efforts often rely on various forms of therapeutic interventions, including animal-assisted therapy. The involvement of horses in animal-assisted therapy is collectively referred to as equine-assisted therapy. Therapy is divided according to the goal of the intervention into rehabilitation in terms of mental and physical health. Prison rehabilitation belongs to the field of equine-assisted psychotherapy (HTP), which focuses on supporting people with mental health problems. The main element of this method is to establish a relationship between the client and the horse through various activities related to the care of the horse. The aim of the therapy is then to develop skills, build confidence, regulate emotions, increase self-confidence, self-esteem or manage stress. In the context of hipporehabilitation, horses become essential collaborators whose welfare is important for the successful implementation of therapeutic activities, so it is essential to ensure comprehensive care and optimal conditions for the horse.

The use of horses within the prison system represents a new approach to rehabilitation and social reintegration of prisoners. Interaction serves as a means to address the various psychosocial needs and challenges faced by inmates. Therapy with horses in the prison environment serves to induce a sense of calm, build trust and facilitate social bonds between prisoners. Through interaction, these programmes seek to facilitate prisoners' reintegration into society, reduce tensions and make the prison environment more humane and welcoming. The involvement of horses in the prison system has been associated with several benefits, including increased self-esteem, improved social skills, and reduced levels of aggression and stress in participants.

Although the efficacy of equine-assisted therapy in prison settings is still being researched, the positive effects to date highlight the potential of incorporating horses into rehabilitation programs as a means to benefit inmate rehabilitation, reduce recidivism, and

ultimately promote successful reintegration into society. Providing the resources and support to change their behaviour should contribute to the good of society.

Keywords: equine assisted therapy, horse, prison, crime

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Cíl práce.....	2
3	Literární rešerše.....	3
3.1	Vězeňství	3
3.1.1	Kriminalita a kriminální recidiva	3
3.1.2	Psychosociální aspekty uvěznění	4
3.1.3	Rizikové jevy ve vězeňství	5
3.1.4	Programy pro odsouzené.....	8
3.2	Zapojení koní v zoorehabilitaci	12
3.2.1	Hipoterapie v psychologii a psychiatrii (HTP)	13
3.2.2	Welfare koní zapojených v zoorehabilitaci.....	16
3.2.3	Legislativa týkající se koní zapojených v zoorehabilitaci	18
3.2.4	Nároky na koně zapojené ve vězeňských programech.....	19
3.3	Využití koně ve vězeňství.....	21
3.3.1	Působení terapie s koněm na vězně	22
3.3.2	Programy se zapojením koní ve vězeňství	25
4	Závěr	30
5	Literatura.....	31

1 Úvod

Věznění nepochybně přináší negativní dopad na celkový zdravotní stav, a po propuštění z vězení mnozí jedinci čelí výzvám při udržení dobrého psychického a fyzického zdraví (Wallace & Wang 2020). Spojení zlepšeného duševního zdraví během pobytu ve vězení a následného zlepšení psychického stavu po propuštění je dále spojeno s nižší pravděpodobností opakování trestné činnosti (Cunha et al. 2023). Tím pádem snížení recidivy přispívá ke snížení celkového počtu osob ve vězení (Richardson & Walker 2023). Účelem trestu odnětí svobody není pouze izolace odsouzených, ale především aktivní snaha o rehabilitaci pachatele trestného činu a jeho následnou reintegraci do společnosti s respektováním platných právních norem (Koncepce 2017).

Jednou z metod, která podporuje úspěšný návrat do společnosti, může být zapojení do rehabilitačních programů věznice. Tyto programy se obecně zaměřují na výuku širokého spektra životních a profesních dovedností, které přispívají k pozitivním mezilidským změnám. Tyto změny mohou následně snížit překážky bránící opětovnému začlenění do společnosti, jako je získání zaměstnání, bydlení a vytváření prosociálních vztahů (Berman 2004). Kůň je vhodným druhem zvířete pro rehabilitaci vězňů, protože svou povahou rychle a intenzivně reaguje na chování člověka. Jeho interakce s člověkem se liší od typických zvířecích interakcí, protože koně jsou od přírody spásací a jsou kořistí. Jejich přežití závisí na jejich extrémní citlivosti k prostředí, což jim umožňuje jedinečně zrcadlit emocionální stavy a chování lidí kolem nich. Tímto způsobem poskytují koně terapeutickým procesům jedinečné příležitosti, které by jinak nebyly dostupné (Smith-Osborne & Selby 2010). Programy ve věznici zaměřené na zvířata jsou popsány jako orientované na individuální potřeby a mohou reagovat na potřebu, aby rehabilitační programy ve věznicích nezůstávaly pouze u výuky profesních a životních dovedností (Furst 2006). Poskytování terapie s pomocí koní by mohlo být pro vězně užitečné, protože může hiporehabilitace přispět ke zlepšení sociálních dovedností, emoční regulace a sebevědomí (Robinson-Edwards et al. 2019).

Zaměřením bakalářské práce je poskytnout komplexní přehled současné vědecké literatury směřující na využití hiporehabilitace v kontextu vězeňství. V dnešní době nabývá téma rehabilitace vězňů stále většího významu, a to zejména v souvislosti s hledáním efektivních způsobů, jak pomoci lidem zvládat psychosociální obtíže spojené s uvězněním a následně usnadnit jejich reintegraci do společnosti.

2 Cíl práce

Cílem práce je shrnout aktuální vědeckou literaturu zaměřenou na využití hiporehabilitace ve vězeňství. Dílčími cíli je popsat psychosociální aspekty uvěznění, hiporehabilitaci a následně možné ovlivnění vězňů pomocí této terapie.

3 Literární rešerše

3.1 Vězeňství

Vězeňské prostředí lze popsat jako uzavřenou instituci, kde je jedinec zbaven svobody a je nucen podřizovat se autoritě a dodržovat stanovená pravidla. Tato pravidla omezují jeho sociální interakce a izolují ho od vnějšího světa prostřednictvím různých sociálních, právních a fyzických bariér (Dirga et al. 2015). V České republice byla zřízena vězeňská služba dle zákona 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky. Tento zákon sestavila Česká národní rada 17. listopadu 1992 a je účinný od 1. 1. 1993. Vězeňská služba se dělí na další složky, kde každá má svoje povinnosti a úkoly, a to na vězeňskou stráž, justiční stráž a správní službu. Zajišťuje nám výkon vazby, výkon zabezpečovací detence a výkon trestu odnětí svobody. Trestní systém hraje klíčovou roli v trestní politice České republiky, která je založena na demokratických zásadách, dodržování lidských práv a svobod a zároveň na ochraně společnosti před těmi, kteří porušují zákony. Hlavním cílem neuzavřeného vězení není pouze izolace odsouzených osob, ale především jejich rehabilitace a návrat do společnosti jako občanů, kteří budou konat v souladu se zákony (Koncepce 2017)

Důsledkem pobytu ve věznici je, že se z člověka odsouzeného stává člověk poslušný a manipulovatelný, který může být podřízen a transformován (Dirga & Marhánková – Hasmanová 2014).

3.1.1 Kriminalita a kriminální recidiva

Kriminalita neboli zločinnost je definovaná jako souhrn trestných činů spáchaných ve společnosti za určité časové období. Ochrana před zločinností je primárním úkonem trestního práva (Sathyanarayana Rao 2007). Osud člověka jako potenciálního násilníka je ovlivňován podmínkami jeho životního prostředí a vývoje, a to nezávisle na jeho konkrétním projevu násilí. Současně, při zkoumání procesu, který vede k násilné trestné činnosti, hrají klíčovou roli nejen sociální faktory, ale i psychologické, ekonomické, kriminologické, právní a další faktory (Rotaru 2021). Kriminalita je častěji zaznamenávána u jedinců s duševními poruchami. Velká část osob, které jsou součástí trestního řízení, trpí závislostí na alkoholu nebo drogách, a také vykazují různé formy duševních poruch, včetně vysoké prevalence poruch osobnosti (Håkansson & Berglund 2012).

Kriminální recidiva se týká jedinců, kteří byli odsouzeni nebo potrestáni za trestný čin, následně se vracejí k páčání dalších trestných činů a jsou znovu navraceni do systému trestní justice (Håkansson & Berglund 2012). Recidivu můžeme vymezit v těchto významech, a to na trestněprávní recidivu, která se definuje jako počet pravomocných trestních rozsudků, které osoba získala. Toto měření se zaměřuje na historii trestů a právního postihu jednotlivce. Trestní recidivu, která se zaměřuje na počet udělených trestů odnětí svobody, které osoba obdržela. Tato metrika se více koncentruje na opakující se pachatele, kteří byli odsouzeni k

odnětí svobody (Međedović et al. 2012). V kriminologickém významu jde o opakované porušování společenských norem bez ohledu na to, zda byl jedinec za své předchozí deliktní jednání již trestán nebo stíhán. A v současné době se nově používá i penologické pojetí recidivy, které zahrnuje sledování jedinců, kteří byli dříve uvězněni, a analyzuje, zda se tito jednotlivci po propuštění opět dostávají do vězení. Četnost a vývoj tohoto jevu slouží jako ukazatel účinnosti provádění trestu odnětí svobody (Koncepce 2017). Z empirických zjištění vyplývá, že lidé, kteří opakovaně páchají trestné činy, způsobují společnosti výrazně větší škody než ti, kdo se k trestné činnosti uchýlí pouze jednou (Sameda 2009). V České republice dlouhodobě zaznamenáváme vysoký počet lidí ve vězení vzhledem k celkovému počtu obyvatel, a zároveň se udržuje relativně vysoká míra opakovaného provinění (Zpráva o bezpečnosti ČR 2022). Jedinci s kriminálním záznamem konstatují, že nalezení příležitostí k vzdělávání je náročné, ba někdy i nemožné, a často jim bývá kvůli těmto záznamům odepřena finanční pomoc. Vzrůst recidivy je tedy spojen i s nedostatečným ekonomickým zabezpečením po propuštění z vězení (Jacobs & Larrauri 2013).

3.1.2 Psychosociální aspekty uvěznění

Tresty ve formě odnětí svobody představují specifickou modalitu postihu s cílem znovu začlenit jednotlivce do společnosti. Avšak existující výzkumy nasvědčují tomu, že tato forma trestu nemá významný pozitivní vliv na snížení recidivy (Petrich et al. 2021) a může způsobovat nepříznivé dopady na psychické zdraví uvězněných (Fazel et al. 2016), což negativně ovlivňuje jejich úspěšnou reintegraci do běžného života a možnost opakování trestných činů (Gabrysch et al. 2019). Vysoká prevalence poruch duševního zdraví mezi jedinci páchajícími trestné činy je zaznamenána, avšak stále existují mezery ve znalostech o tom, jak uvěznění může udržovat nebo dokonce zhoršovat symptomy duševních poruch (Cunha et al. 2023). Mezi vězni se psychopatie spojuje s projevy násilí, sebepoškozování, sebevraždami, viktimizací a sníženou ochotou nebo schopností účastnit se běžných aktivit a vězeňských programů. Tyto jevy mohou významně ovlivnit pohodu a úspěšnost rehabilitace jednotlivců ve vězení (Gonçalves et al. 2016). Z pohledu traumatologické deprivace může mít uvěznění ještě závažnější negativní dopad na duševní zdraví žen než u mužů (Wallace & Wang 2020). Ačkoli se individuální reakce na uvěznění liší, výzkum ukazuje, že vězení je spojeno se špatnými výsledky v oblasti duševního zdraví (Gabrysch et al. 2019).

Identifikovány byly různé osobní rizikové faktory, včetně ženského pohlaví, bílé rasy, socioekonomických a akademicko-profesních nedostatků, traumatických zážitků, omezené sociální podpory, stylu zvládání, užívání návykových látek a poranění mozku (Gonçalves et al. 2016). Vedle osobních faktorů negativně ovlivňujících duševní zdraví vězňů mají vliv i aspekty spojené s vězeňským prostředím a nápravným klimatem. Vězeňské prostředí samotné může být inherentně škodlivé pro duševní zdraví z důvodu odpojení od rodiny, společnosti a sociální podpory, ztráty autonomie, ztráty smyslu a účelu života, obav z viktimizace, zvýšené nudy, nepředvídatelnosti prostředí, přeplnění a trestu. Těmito negativními vlivy mohou být rovněž zkušenosti a svědectví o násilí, konfliktní interakce mezi personálem a vězni a další nežádoucí

životní zkušenosti (Cesaroni & Peterson-Badali 2010; Laan & Eichelsheim 2013; Gabrysch et al. 2019; Wallace & Wang 2020). Dopad uvěznění je také ovlivněn dalšími faktory, mezi něž patří délka pobytu ve vězení a období spojená s uvězněním a propuštěním (Bukten & Stavseth 2021).

Na základě studie Fazel et al. (2016), ve které bylo zkoumáno psychické zdraví vězňů, byla navržena klinická doporučení. Věznice by měly implementovat systémy pro identifikaci osob s vážnými duševními problémy již při jejich příjezdu, s následným přidělením adekvátní úrovně služeb. Součástí prevence sebevražd by měla být strategie zahrnující přesný screening, monitorování rizik a multidisciplinární řízení vysoce rizikových vězňů, spolu se školením personálu. Poskytování psychologické a farmakologické léčby duševního zdraví na základě důkazů je nezbytné, a to jak pro komunitu, tak pro vězeňská zařízení. Vězni závislí na návykových látkách by měli být monitorováni a měla by být zajištěna akutní detoxifikace po příjezdu do věznice. Metadonová nebo alternativní udržovací léčba by měla být dostupná ve všech věznicích a propojena s následnou péčí po propuštění. Kromě toho je důležité poskytovat kognitivně behaviorální terapii pro prevenci relapsu zneužívání návykových látek. Intervence zaměřené na trauma a genderově specifické potřeby vězňů by měly být zváženy a integrovány do programů vězeňské péče. Vytvoření minimálních standardů pro smysluplnou denní aktivitu, zahrnující vzdělávání, kurzy a školení, přispívá k celkovému duševnímu blahobytu ve vězeňském prostředí (Fazel et al. 2016).

Výsledky studie Semenza & Grosholz (2019) naznačují, že u osob ve vězení, které současně bojují s psychickými a fyzickými zdravotními problémy, je vyšší pravděpodobnost spáchání přestupků ve srovnání s vězněnými jedinci bez těchto zdravotních komplikací. Nicméně, po zohlednění fyzických a souběžných zdravotních obtíží, nebyly nalezeny statisticky významné spojitosti mezi duševními problémy a závažným přestupkovým chováním. Na závěr uvádí, zlepšení zdravotní péče ve věznicích může nejen zlepšit celkový zdravotní stav vězňů, ale také přispět ke snížení počtu přestupků (Semenza & Grosholz 2019). Gonçalves et al. (2016) zkoumali vliv vězení na mladé pachatele. Na závěr uvádějí, že vedení věznic se může pokusit snížit problémy mladých vězňů s duševním zdravím vypracováním vědeckých postupů pro hodnocení jejich duševního zdraví a vytvořením příznivějšího nápravného klimatu.

3.1.3 Rizikové jevy ve vězeňství

Vězni jsou umístěni v prostředí, které výrazně ovlivňuje a řídí jejich způsoby komunikace a chování. Toto prostředí je definováno jak oficiálními pravidly (například právními předpisy), tak i neoficiálními normami vytvořenými vězeňskou subkulturou. Tyto dvě formy organizace vězeňského prostředí násilně nutí vězně adaptovat se na nový kontext a přijmout specifické vzorce chování (Dirga et al. 2015). Tato kapitola pojednává o konkrétních rizikových faktorech, které sebou pobyt ve vězení přináší. Problematika týkající se rizik ve vězení je velmi obsáhlá, proto je zaměřena jen na pár možných problémů. Rizika ve vězení se mohou týkat jak samotných vězňů, tak ale i samotného personálu. V současné době se nové způsoby trestání zaměřují na to, že už nejdou přímo po tělesném postihu odsouzeného jako

nástroji ukazování síly. Místo toho se snaží o systematické a denní ovlivňování těla, času, prostoru a duše odsouzeného (Dirga & Marhánková – Hasmanová 2014). Zahraniční studie zjišťuje, že doba prizonizace, která je pro jedince nejrizikovějších je právě 6 měsíců, po této době už je prakticky nemožné nepadnou pod vliv adaptace na vězeňské prostředí (Harding et al. 2013). Mertl (2020) tvrdí, že je tento jev v rámci České republiky poměrně opomíjen, i když existují nepřímé studie, které se na něj snaží poukázat nejsou dostatečné a chybí přesné informace o tom jaký vliv má na propuštěné osoby a co je potřeba k jeho zmírnění.

Prizonizace se používá k popisu procesu, při kterém se jednotlivci stávají více přizpůsobenými nebo ovlivněnými vězeňským prostředím a kulturou během svého pobytu ve vězení. Má vliv na jednotlivce nejen během jejich vězeňského pobytu, ale také po propuštění, zejména pokud jde o jejich reintegraci do společnosti (reentry) a odchod od kriminálního chování (desistence) (Mertl 2020). Po propuštění z vězení může prizonizace nadále silně ovlivňovat chování a jednání těchto jedinců, kteří stále projevují charakteristický vězeňský způsob života. Například může ovlivnit vězně nárůstem antisociálního chování, snížením sebeúcty a zvýšením pocitu izolace a beznaděje. Kromě toho délka věznění a přeplněnost věznic jsou faktory, které mohou ovlivnit fyzické a duševní zdraví vězňů (Polaschek et al. 2019). To může vést k nesrovnalostem mezi vězeňským a normálním společenským chováním (Martin 2017). Je zřejmé, že pokud chceme řešit negativní aspekty prizonizace, které vznikají ve vězení, je vhodné zaměřit se na změnu samotných podmínek vězení, což je hlavní zdroj vzniku prizonizace. Klíčovými faktory, které by měly být zváženy, jsou v tomto ohledu legislativní opatření upravující vězeňský systém, geografické rozmístění věznic, jejich fyzické prostředí, kultura uvnitř vězeňského systému a atmosféra v jednotlivých věznicích (Mertl 2020). Shammass (2014) ve své studii zkoumal věznic s minimální ostrahou, tedy otevřenou a její vliv na prizonizaci. Z výsledků studie vyplývá, že tento typ věznice může značně přispět ke snížení prizonizace. Po propuštění byly pozorovány projevy prizonizace, které se projeví v obtížnostech s orientací v prostoru, pocitem úzkosti při setkání s otevřenými prostory, stresu z časových změn, nejistoty, obtížnostech s rozhodováním a komplikacích v mezilidských vztazích (Mertl 2020).

I přes zákazy se zdravotníci pravidelně obávají nelegálního užívání látek či drog, které byly vězni použity ve věznici (Rousselet et al. 2019). Existuje spojení mezi pácháním trestné činnosti a užíváním návykových látek, což bylo doloženo v různých oblastech trestního práva a lékařství. V průzkumných studiích byli zkoumáni pacienti propouštění z nemocnic (Steadman et al. 1998) a také v národní studii týkající se psychiatrických pacientů, kteří byli propuštěni do komunity. Tyto studie ukázaly souvislost mezi jedinci, kteří měli diagnostikované zneužívání návykových látek, a následným prováděním násilné trestné činnosti (Grann & Fazel 2004). Mnoho výzkumných studií se zaměřilo na odhad prevalence zneužívání návykových látek u této skupiny lidí (Steadman et al. 1998; Grann & Fazel 2004; Fazel et al. 2006; Håkansson & Berglund 2012; Rousselet et al. 2019). Tyto odhady prevalence však vykazují značné rozdíly. Tato rozdílná míra prevalence pravděpodobně vzniká zčásti kvůli různým metodám výzkumu

věznů a variabilitě v dostupnosti látek v konkrétních věznicích v různých časových obdobích (Wilper et al. 2009). Dalšími možnými faktory pro velkou variabilitu v odhadech prevalence jsou rozdíly v trendech užívání návykových látek v průběhu času a mezi jednotlivými zeměmi (Wilper et al. 2009, Prins 2014, Baranyi et al. 2019). Podobně se mohou odrážet změny v postupech trestního soudnictví, včetně politiky trestání jednotlivců zapojených do kriminální činnosti spojené s drogami (Fazel et al. 2006). Recidiva v trestním jednání byla spíše spojována s užíváním heroinu a amfetaminů, aplikací drog injekční cestou a nadužíváním více různých látek než s konzumací alkoholu, opioidními analgetiky nebo halucinogeny (Håkansson & Berglund 2012).

Jedním z možných rizik vězení je sebevražda studie ukazuje, že až polovina lidí se předtím sebepoškozovala, než spáchala sebevraždu. Navíc má sebepoškozování dopad na další vězně i personál (Favril et al. 2020). Mezi možnými příčinami sebepoškozování mohou být například izolace, nedostatečná možnost aktivit a nedostatečná péče o duševní zdraví (Tobler-Ammann 2017). Vzhledem k těmto znepokojujícím údajům a rizikovým faktorům je důležité zajistit, aby vězni měli možnost využívat kvalitní péči o duševní zdraví a podpůrné systémy. Tato opatření mohou hrát klíčovou roli při snižování výskytu sebepoškozování a sebevražd ve vězeňském prostředí (Tobler-Ammann 2017).

Přítomnost násilí je ovlivněna charakterem samotného prostředí. Výzkumy ukázaly, že násilné situace mohou vznikat jak na osobní úrovni (jeden vězeň vůči jinému vězni nebo vězeňskému personálu), tak na kolektivní úrovni (vězeňské vzpoury nebo hromadné násilí) (Wooldredge 2020). V rámci kvalitativního výzkumu Dirgy a Hasmanové-Marhánkové (2014) popisují dozorcí, že trpí frustracemi a pocitu bezmoci díky kázni, která nastává po nedodržení složitých pravidel v rámci kontaktu s odsouzenými. Za mřížemi končí nejčastěji osoby, které nedokážou vyhovět, ustoupit nebo se podřídit, proto dochází k častým konfliktům právě mezi vězňeny a personálem, protože jsou nejčastěji v kontaktu. Lahm doplňuje, že čím vyšší je věk vězňů tím se snižuje agresivita, a zároveň vysvětluje, že čím je delší doba pobytu ve vězení, tím naopak pravděpodobnost napadení stoupá (Lahm 2009).

Rodiny mají významnou úlohu jako poskytovatelé bydlení, finanční podpory a sociálního kontaktu pro jedince, kteří se vrací z vězení zpět do běžného života. Tímto způsobem pomáhají integrovat bývalé vězně zpět do společnosti a normalizovat jejich životní podmínky po propuštění (Western et al. 2015). Zařízení pro vězně jsou obvykle umístěna v odlehlých oblastech, což znamená, že jsou vzdálena od komunit, kde žijí rodiny vězňů. Navíc návštěvní doba může být složitá na sladění s pracovními harmonogramy rodinných příslušníků a samotná návštěva často přináší nepříjemné pocity a nevyhovuje potřebám rodin (Geller et al. 2011). Výzkumy zaměřené na rodinné situace ukazují, že uvěznění jednoho z partnerů představuje značný zdroj konfliktu a sociálního stigma, což zvyšuje pravděpodobnost rozpadu manželství a rozchodu u párových vztahů (Western et al. 2015).

3.1.4 Programy pro odsouzené

Programy určené odsouzeným pomáhají s jejich resocializací a rehabilitací. Zdroje věnující se této problematice poukazují na důležitost těchto programů při snižování míry kriminální recidivy a při pomoci vězňům úspěšně se začlenit zpět do běžného života. Resocializace odsouzeného je proces, který se protahuje na delší časové období a zahrnuje celou řadu opatření a disciplín, jako jsou právní, psychologické, pedagogické, ekonomické, zdravotní a organizační, směřující k rozvoji dovedností a připravenosti odsouzeného na návrat do normálního života po skončení trestu (Peremolotova 2017). V rámci resocializace jsou definovány hlavní aktivity nápravných institucí, které zahrnují adaptaci na základní normy, hodnoty a znalosti nezbytné pro začlenění odsouzeného zpět do společnosti (Timofeeva & Mantulenko 2019). Resocializace má za cíl pomoci odsouzenému získat role, které jsou ve společnosti žádoucí, a tím vytvořit základ pro obnovení normálního sociálního fungování jako plnohodnotného člena společnosti (Peremolotova 2017). Resocializace je primárně spojena s procesem socializace, jinými slovy se především týká obnovy procesu formování osobnosti odsouzených a cílem je opětovné začlenění těchto jedinců do legální společnosti a do životních forem, které jsou společensky akceptovatelné (Yuzhanin & Gorban 2022).

Programy pro drogově závislé

Před svým uvězněním 58,9 % vězňů hlásilo pravidelnou konzumaci psychoaktivních látek nebo léčiv, buď na předpis, nebo bez něj. Pro všechny tyto jedince by bylo výhodné, kdyby bylo co nejdříve provedeno základní lékařské vyšetření a poté byla zahájena opatření po jejich vstupu do věznice. Tato opatření by zahrnovala posouzení rizika abstinčního syndromu a zajištění kontinuity péče pro vězně, kteří jsou léčeni (Rousselet et al. 2019). V rámci vězeňského systému jsou zřízeny různé služby pro odsouzené jedince, kteří se potýkají s problémy spojenými s užíváním návykových látek. Těmito službami jsou poradna drogové prevence, bezdrogová zóna se standardním zacházením, bezdrogová zóna s terapeutickým zacházením, specializované oddělení pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického, specializované oddělení pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti a chování, způsobené užíváním návykových látek (Konceptce 2017). Léčebný přístup ve vězeňství snižuje pravděpodobnost opětovného zatčení po propuštění a také prodlužuje interval mezi propuštěním a případným následným zatčením, zejména pokud následuje pobyt v rezidenční komunitní péči (Hiller et al. 1999). V závěru studie bylo zdůrazněno, že došlo k výraznému poklesu užívání psychoaktivních látek (kromě tabáku) u většiny vězňů. Také došlo k lepšímu a efektivnějšímu užívání léků. Z toho plyne, že věznění může představovat příležitost k omezení spotřeby a/nebo zahájení léčby pro většinu vězňů, i přes nárůst škodlivých vzorců užívání pozorovaných u menší části vězňů během jejich pobytu ve vězení (Rousselet et al. 2019). V rámci Vězeňské služby České republiky se dosahuje relativně úspěšného omezování dodávek drog do věznic, ale je zřejmé, že k úplnému zabránění nelze dojít. Je potřeba se snažit přisun co nejvíce omezit pomocí různých opatření, jako jsou například speciálně vycvičení psi,

kontrola cel, míst s volným pohybem, oblečení, balíčků, ale i třeba přímo kontrola pracovníků věznice (Koncepce 2017). Účastníci, kteří byli podmíněně zatčeni vykazovali menší míru užívání drog nebo konopných látek, pravděpodobně z důvodu, že by to mohlo ohrozit jejich propuštění nebo udělení laskavosti v podobě podmínečného propuštění (Rowell et al. 2012).

Vzdělávací programy a pracovní příležitosti

Jedním z významných problémů, kterým se propuštění pachatelé musí potýkat při návratu do společnosti, je obtížná situace na trhu práce. Lidé, kteří byli dříve ve vězení, čelí právním omezením, která jim brání získat mnoho pracovních pozic, a mají problém přesvědčit mnoho zaměstnavatelů, aby je zaměstnali na plnohodnotná pracovní místa (Graffam et al. 2008). Vězeňská služba ČR a soukromí aktéři působící ve vězeňském vzdělávacím systému mají společný cíl: poskytnout vězňům kvalitní vzdělání, které je schopno je vybavit dovednostmi potřebnými na pracovním trhu. Tímto způsobem mají vězňové po skončení trestu možnost získat stabilní zaměstnání s odpovídajícím příjmem.

Najít stabilní práci je klíčovým krokem při přechodu z vězení zpět do běžné společnosti pro propuštěné vězně. Informace získané od bývalých vězňů naznačují, že většina z nich má po propuštění potíže při hledání zaměstnání (Visher et al. 2011). Fahmy et al. (2022) konstatují ve svém výzkumu, že návštěvy ať už rodiny či přátel odsouzených osob za závažné nebo násilné trestné činy neprojevují žádný efekt na jejich schopnost najít zaměstnání. V mnoha studiích je dokázáno, že návštěvy mají kladný dopad na mnoho aspektů, ale překvapivě to v hledání zaměstnání žádný kladný efekt nepřináší. Dále stejný kolektiv zjišťuje, že předchozí zaměstnání a úroveň vzdělání hraje klíčovou roli pro hledání práce po propuštění. Mnoho propuštěných jedinců má nedostatek potřebných pracovních dovedností, pracovních zkušeností a vzdělání, které jsou klíčové pro úspěch na oficiálním pracovním trhu. Tyto osoby často nacházejí návrat do komunit, které už trpí vysokou mírou nezaměstnanosti, chudobou a nedostatečným množstvím volných pracovních pozic, jako svou jedinou reálnou možnost (Visher et al. 2011).

Vzdělání je jedním z klíčových a účinných nástrojů pro resocializaci a zároveň spolu s dalšími faktory představuje silný stabilizační prvek. V rámci vzdělávacího programu se rozumí speciální výchovné aktivity, které zahrnují individuální i skupinové speciálně pedagogické a psychologické intervence zaměřené na odsouzené. Tyto aktivity jsou realizovány kvalifikovanými pracovníky věznice, jako jsou pedagogové, psychologové a terapeuti (Koncepce 2017). Z výsledků studie Omonihó & Ijeho (2010) je patrné, že způsob, jakým lidé reagují na určitý jev, je formován různými faktory v jejich životě, které spolu vzájemně interagují. Výsledky potvrzují první hypotézu, že účastníci studie nepovažují rehabilitaci vězňů za spojenou s oficiálním nebo odborným vzděláváním. Překvapivým zjištěním je, že neexistuje statisticky významná souvislost mezi rehabilitací vězňů a úrovní vzdělání.

Speciálně výchovné programy

Průzkumy prováděné ve vězení nepřetržitě ukazují, že prevalence duševních poruch je v tomto prostředí výrazně vyšší než v komunitním prostředí. Taková průzkumová zjištění naznačují, že vězení vykazují zvýšené výskyty různých diagnostických poruch, včetně poruch soustředění, posttraumatické stresové poruchy, úzkostných stavů, poruch nálady a také poruch intelektuálního vývoje (Lamberti et al. 2020). Omezení a nedostatek smysluplných činností v nápravných zařízeních byly spojovány s výskytem deprese a apatie jak mezi pachateli, tak i v méně zámožných společnostech (Tan 2014).

Kjelsberg et al. (2006) ve svém průzkumu uvádí, že ze zkoumaných vězňů mělo až 25 % nějakou formu psychiatrické intervence, za nejčastější formu terapie považuje psychoterapie podpůrného nebo behaviorálně-kognitivního charakteru, méně časté jsou pak individuální, a ještě méně časté skupinové terapie. Souběžně převládala psychofarmakologická léčba. Je nutné uznat, že i při nejlepší možné spolupráci mezi poskytovateli služeb pravděpodobně nedojde k úplnému řešení problému nadměrného zastoupení jedinců s vážnými duševními poruchami v rámci trestního soudnictví. Je důležité prosazovat veřejnou politiku, která by se zabývala stigmatizací, rasismem, trestními zákony vztahujícími se k drogám, přístupem k léčbě, nedostatkem dostupného bydlení a dalšími sociálními faktory. Tyto faktory pravděpodobně přispívají k udržení zapojení jedinců s vážnými duševními poruchami v rámci trestního systému (Lamberti 2020).

Přibližně 50 % vězňů účastnících se experimentu Freye a Daleneyho bylo zapojeno do volnočasových aktivit. Nejoblíbenějšími pasivními aktivitami byly návštěvy jiných vězňů, čtení knih a sledování televize naopak posilování nebo běhání patřilo mezi nejčastější aktivní trávení volného času. Mimo sledování televize a navštěvování spoluvězňů byla účast vězňů na většině volnočasových aktivit minimální, zejména pokud se jedná o fyzické aktivity snižující napětí. To vyvolává otázku, zda by jejich větší zájem o takové aktivity nesnížil agresivitu (Frey & Daleney 1996).

Programy zacházení v České republice

Při zpracování této podkapitoly byly použity primárně zdroje specifické pro Českou republiku. Vzhledem k této specifičnosti a omezené dostupnosti odborných článků ze zahraničí se tato podkapitola opírá především o lokální literaturu a studie. I když existuje omezený počet odborných článků, které se přímo věnují tématu této práce, snažila jsem se co nejlépe využít dostupné zdroje a poskytnout komplexní pohled na problematiku.

Program zacházení představuje základní formu úmyslné a komplexní intervence v rámci výkonu trestu odnětí svobody. Hlavním cílem je usměrnit odsouzeného k přijetí odpovědnosti za spáchaný trestný čin a naplnění účelu trestu, aby nedošlo k páchání trestné činnosti v budoucnu. Program zacházení s odsouzenými je strukturován podle § 36 vyhlášky MS č.

345/1999 do několika kategorií, mezi něž patří pracovní aktivity, vzdělávací aktivity, speciální výchovné aktivity, zájmové aktivity a oblast utváření vnějších vztahů (Kalvodová 2012).

Každému, kdo byl odsouzen, musí být poskytnut osobní plán zacházení, který je vypracován na základě identifikace konkrétních rizik a potřeb daného jednotlivce. Tento plán je sdělen odsouzenému a stává se pro něj závazným. Vytváří se na základě komplexní analýzy informací o odsouzeném, zaměřující se na délku jeho trestu, osobnostní charakteristiku a faktory vedoucí k páčání trestné činnosti během jeho pobytu na vstupním oddílu. Obsahuje specificky formulovaný cíl ovlivňování odsouzeného, strategie zacházení s ním směřující k dosažení stanoveného cíle a způsob a pravidelnost jeho hodnocení. Stálou součástí programu zacházení je identifikace vhodné formy zaměstnání pro odsouzeného, jeho účast na pracovní terapii, vzdělávání nebo jiných náhradních aktivitách, s cílem vytvořit předpoklady pro jeho samostatný životní styl (viz tabulka 1) (Vězeňská služba 2023). V současném systému je zřejmou chybou především nedostatek kvalifikovaných pracovníků a výchovných pracovníků (Koncepce 2017).

Mezi běžné pracovní aktivity patří různé formy zaměstnání, jako například práce ve vězeňské interní správě, zaměstnání u externích zaměstnavatelů v areálu věznice nebo mimo ni, pracovní terapie a práce nezbytné pro zajištění běžného provozu ve věznici (Statická ročenka VSCR 2022). Jedním z hlavních úkolů, kterým se zaměstnávání vězňů věnuje, je vytvoření pracovních návyků u jedinců, kteří dosud neměli příležitost pracovat, a udržení pracovní rutiny u těch, kteří byli před svým pobytem ve vězení aktivní na pracovním trhu. Pracovní aktivity tak mají významný vliv na proces resocializace, zejména u propuštěných jedinců, kteří jsou nejvíce ohroženi návratem k recidivě. Dalšími důvody jsou finanční přínos pro vězně a menší náklady pro zaměstnavatele (Hejlová 2016).

Pro tvorbu kvalifikované, motivované a kreativní pracovní síly je klíčové poskytnout kvalitní vzdělání. To je nezbytný předpoklad pro získání konkurenceschopnosti a schopnost úspěšně konkurovat na pracovním trhu (Koncepce 2017). Vzdělávání osob ve vězení lze klasifikovat do dvou hlavních kategorií formální a neformální. Formální vzdělání je poskytováno Vězeňskou službou prostřednictvím deseti školních vzdělávacích středisek patřících do středního odborného učiliště Vězeňské služby nebo k tomu dochází ve spolupráci s partnerskými subjekty z veřejné i soukromé oblasti. Mimo jiné je zakončeno dokladem o dosaženém vzdělání (Statická ročenka VSCR 2022). Neformální vzdělávání zahrnuje různé vzdělávací aktivity, které jsou součástí programu zacházení. Tato neformální vzdělávací opatření mohou zahrnovat všeobecné kurzy, odborné školení, rekvalifikační programy a další. Podobně jako u formálního vzdělávání mohou být tyto kurzy zakončeny certifikátem nebo dokladem o absolvování (Koncepce 2017).

Program speciálních výchovných aktivit zahrnuje individuální a skupinové speciální pedagogické a psychologické intervence na odsouzené, prováděné kvalifikovanými pracovníky, jako jsou pedagogové, psychologové a terapeuti (Biedermanová & Petras 2011). Aktivity zaměřené na zájmy zahrnují různé formy individuálních a skupinových zájmových činností, které jsou organizovány a vedeny kvalifikovanými zaměstnanci s odpovídajícím odborným vzděláním. Tito pracovníci podporují rozvoj schopností, znalostí a sociálních

dovedností u odsouzených, které jsou klíčové pro naplnění integrativní role trestu odnětí svobody (Černíková 2005). Oblast utváření vnějších vztahů se snaží podporovat vytváření a udržování pozitivních vazeb, zejména s blízkými členy rodiny, což je klíčové pro úspěšný návrat do společnosti. Cílem této oblasti je zajistit hladký přechod odsouzených jednotlivců z vězení do běžného občanského života (Hanuš 2005).

Tabulka 1: Přehled stanovení typu programu zacházení (Statistická ročenka VSCR 2022)

Typ programu zacházení:	Určen pro:	Důraz kladen na aktivity:
program minimálního zacházení	odsouzené s nízkými riziky	pracovní a zájmové
program standardního zacházení	odsouzené se středními až vysokými riziky	pracovní a vzdělávací
program speciálního zacházení	odsouzené s vysokými až velmi vysokými riziky	speciální výchovné a vzdělávací
program základního motivačního zacházení	odsouzené odmítající stvrdit podpisem přijetí programu zacházení	pracovní + dodržování pořádku a bezpečnosti

3.2 Zapojení koní v zoorehabilitaci

Od druhého století se koně a domestikovaná zvířata využívají v léčebných metodách pro zlepšení zdraví (White-Lewis 2019). Když se mluví o léčbě nebo terapii, která zahrnuje interakce se zvířaty, definuje službu lidská profese, nikoli skutečnost, že je do ní zahrnuto zvíře. Terapie s pomocí koní zahrnuje různé aspekty spojené s využitím koní k léčení lidí. Fyzické výsledky terapií s koňmi zahrnují zvýšenou pohyblivost, sníženou svalovou disfunkci nebo zlepšený průtok krve v těle (White-Lewis 2019). Terminologie tohoto oboru je nejasná a každá studie nepoužívá stejné názvy, tudíž vznikají občasné nejasnosti. Hiporehabilitace je nadřazený pojem pro všechny aktivity s využitím koně pro osoby se specifickými potřebami. Dělí se následujícím způsobem:

1. Hipoterapie ve fyzioterapii a ergoterapii (HTFE)

- Jízda na koni poskytuje jezdcům účinnou a smyslovou stimulaci prostřednictvím pohybů koně, které jsou proměnlivé, rytmické a opakující se. Tyto pohyby koně napodobují běžné pohyby pánve člověka při chůzi. Pro účely hipoterapie je nezbytný tým odborníků, který se skládá z terapeuta, trenéra koní a instruktorů jezdeckých. Terapeut se zaměřuje na potřeby jezdce, zatímco trenér koní má na starosti koně a jejich správnou péči. Instruktoři jezdeckých často doprovázejí jezdce, kráčejíce po obou stranách koně, aby zajišťovali bezpečnost a komfort během terapeutické jízdy. Tato komplexní spolupráce týmu je klíčem k efektivnímu využití hipoterapie (Koca 2016).

2. Hipoterapie v psychologii a psychiatrii (HTP)

- Představuje způsob léčby duševního onemocnění, při kterém klient navazuje vztah s koněm, jak uvádí Tuuvas et al. (2017). Tento terapeutický přístup zahrnuje různé činnosti, jako je péče o koně, jejich krmení a vedení, a to za dohledu odborníka na duševní zdraví. Hlavním cílem této terapie je rozvíjet dovednosti, jako je regulace emocí, posílení sebedůvěry a zvýšení odpovědnosti (Clarke 2022). Vytváření vzájemné důvěry a řešení dopadů traumatických zážitků závisí na klíčovém vztahu mezi klientem, koněm a terapeutem (Burgon et al. 2017).

3. Hiporehabilitace v pedagogické a sociální praxi (HPSP)

- Využívá kontaktu a interakce s koněm a prostředím určeným pro chov koní k motivaci, výchově a vzdělávání, zároveň pomáhá zvýšit pozornost a rozvíjet schopnost organizace lidí se speciálními potřebami v oblastech pedagogiky, sociální práce a terapie (Latella & Abrams 2015).

4. Parajezdectví

- Je to sportovní disciplína, která je určena pro jezdce s různými druhy postižení nebo speciálními potřebami. Tato disciplína umožňuje osobám s handicapem zapojit se do jezdeckých aktivit a soutěžit v různých disciplínách na základě jejich schopností a potřeb. Parajezdectví se stalo oficiální součástí Paralympijských her a získává stále větší popularitu, což pomáhá šířit povědomí o inkluzi a možnostech pro lidi se zdravotním postižením v různých sportovních odvětvích (Bocian et al. 2011).

Intervence HTFE, HTP a HPSP vycházejí z emocionálního a fyzického spojení mezi člověkem a koněm. Mohou sloužit pro rekreaci, vzdělávání nebo terapii (De Santis et al. 2017). Terapie asistovaná zvířaty obvykle není hrazena prostřednictvím zdravotního pojištění. Nese sebou i další omezení, jako je její narušení nepříznivým počasím, možnost alergických reakcí nebo osobní faktory jako strach či úzkost spojená s jízdou na koni. Navíc tato aktivita zahrnuje vysoké náklady spojené s péčí o koně a jejich výcvikem (Borges et al. 2011).

3.2.1 Hipoterapie v psychologii a psychiatrii (HTP)

Využívání koní v rámci psychoterapeutických služeb, označovaných jako hipoterapie v psychologii a psychiatrii (HTP), je obecný termín pro terapeutické intervence, které zahrnují koně a jsou poskytovány kvalifikovanými profesionály v oblasti duševního zdraví (Fry 2013). Je to terapeutická metoda, která vznikla koncem devadesátých let. Tato metoda spočívá v provádění psychoterapie buď venku nebo v hale, při níž jsou koně využíváni k terapii klientů s mentálními zdravotními problémy (Kakacek & Ottens 2008). Mezi často zmiňované psychologické stavy, které jsou spojeny s terapií zahrnující koně, patří deprese, traumata, úzkost, poruchy příjmu potravy, agresivní chování, nedostatečná motivace a snížené

sebevědomí (Gatti et al. 2020). Prokázalo se, že má pozitivní účinky při terapii dětí, které zažili domácí násilí (Schultz et al. 2007) a sexuální zneužívání (Kemp et al. 2014).

Je to léčebná metoda, která je prováděna za přítomnosti licencovaného terapeuta, odborníka na koně, který spolupracuje s klienty a koňmi s cílem dosáhnout terapeutických cílů (Kakacek & Ottens 2008). Terapeutické sezení obvykle probíhají jednou týdně v rozmezí 30 až 120 minut, a to ve skupinovém prostředí. Tato intervence je často realizována během pobytu klientů v psychiatrické nemocnici a trvá několik týdnů (Burgon et al. 2017). Aktivity v rámci HTP určuje terapeut na základě léčebného plánu klienta (Fry 2013). Terapeut, který provádí terapii, musí mít znalosti o reakcích koně, být schopen předejít konfliktům a ovládat situaci pomocí hlasu a pohybů těla. Klient může vykazovat různé reakce v daných situacích, někdy i neadekvátní, a proto je důležité, aby terapeut byl schopen chovat se tak, aby nedocházelo k ohrožení bezpečnosti klienta ani koně (Burgon et al. 2017). Osoby trpící psychickými poruchami často nekomunikují o svých pocitech a myšlenkách s lékaři nebo terapeuty. V tomto kontextu se zvíře, konkrétně kůň, stává klíčovým prvkem pro podněcování komunikace (Burgon et al. 2017). Pomáhá pacientovi při osvojování dovedností regulace emocí a snižování stresu, posiluje jeho schopnost sebeovládání a odolnost. Tyto dovednosti jsou klíčové, zejména u jedinců postižených traumatem (Kovács et al. 2020).

Terapie se ve velké míře odehrávají venku, což hraje důležitou roli (Lee et al. 2020). Může probíhat v různých prostředích spojených s koňmi, jako jsou stáje, pastviny, haly nebo jezdecké stezky. V rámci těchto prostředí mohou být implementovány různé aktivity s cílem podporovat terapeutické cíle. Činnosti, včetně péče o koně, vedení, voltiž a jízda na koni, jsou modifikovány tak, aby přispívaly k terapeutickým výsledkům (Fry 2013). Klienti se při účasti na aktivitách s koňmi venku cítí příjemně, uvolněně a povzneseně. Pobyt venku přináší pocit klidu a normality (Lee et al. 2020). V HTP přináší okolní prostředí dodatečný prvek, který není přítomný v terapiích s jinými zvířaty, jež jsou do zařízení pro léčbu pacientů přivedena (Dabelko-Schoeny et al. 2015). Kůň hraje klíčovou roli v terapeutickém procesu tím, že umožňuje klientům aktivně se zapojit do činností, jež odrážejí jejich současnou životní situaci a chování. Konkrétní chování koně a jeho odezvy na klienta poskytují okamžitou zpětnou vazbu, kterou lze využít k prozkoumání a řešení otázek spojených s důvěrou, komunikací, stanovením hranic a vztahy. Terapeut a cvičitel koní spolupracují na vytváření aktivit, jež jsou pečlivě navrženy tak, aby reflektovaly konkrétní potřeby klienta a podporovaly terapeutický proces (Kakacek & Ottens 2008).

Dalším z klíčových prvků terapie je využívání nonverbální komunikace prostřednictvím řeči těla (Schultz et al. 2007). Zvířata mohou být začleněna do terapeutického prostředí pod dohledem odborníka na duševní zdraví, protože prokazují unikátní schopnost budovat vztahy s lidmi i v situacích, kdy verbální komunikace selhává (Perkins 2018). Kůň sdílí různé vlastnosti s lidmi a reaguje na neverbální signály, které jim předává člověk při komunikaci. Lidé si často nejsou plně vědomi svého chování, dokud jim kůň neposkytne odraz, který jim umožní mu porozumět (Schultz et al. 2007). Klienti mohou navazovat komunikaci s koňmi i různými netradičními způsoby, například malováním koně nebo pozorováním jejich chování.

Někdy se v terapii využívají i hry a výzvy, které jsou postaveny na principu zážitkového učení. Práce s koněm podporuje a povzbuzuje identifikaci a vyjádření pocitů (Schultz et al. 2007).

Studie zaměřené na HTP prezentují velmi pozitivní výsledky v různých oblastech psychického zdraví. Je však nezbytné vzít v úvahu možné kontraindikace spojené se zapojením koní do terapie, aby dosažené výsledky mohly být plně přínosné (viz tabulka 2).

Tabulka 2: Indikace a kontraindikace hipoterapie v psychologii a psychiatrii

INDIKACE	KONTRAINDIKACE
snížení agrese a negativního sociálního chování (Harvey et al. 2020)	klient nemůže vyjádřit bolest nebo úzkost, vykazuje potenciálně nebezpečné chování vůči koni nebo instruktorovi, které nelze uklidnit, a odmítá nosit bezpečnostní vybavení (McKissock et al. 2022)
snížení stresu a strachu (Romaniuk et al. 2018)	alergie na koně a okolní prostředí (Fry 2021)
snížení úzkosti, deprese a úzkosti související s traumatem (Earles et al. 2015)	strach případně fobie z koní (Fry 2018)
zlepšená intuice, zvýšená pozornost v přítomnosti, lepší přizpůsobení se emočním změnám, zvýšená sebedůvěra a sebedůvěra, zvýšená otevřenost, zlepšené sociální dovednosti, zdravější mezilidské vztahy a komunikace, lepší řešení konfliktů, úspěšná implementace hranic a zlepšená psychická pohoda (Ford 2013)	není vhodná pro osoby, které jsou aktivně nebezpečné pro sebe nebo pro ostatní, trpí aktivní psychózou, mají závažné bludy spojené s koněm, jsou v nestabilním zdravotním stavu nebo jsou ve fázi aktivního zneužívání látek (Fry 2013)
zvýšená sebereflexe a pocit důvěř (Signal et al. 2013)	
sebevědomí, sebepojetí, sebekontroly, a důvěry (Bachi et al. 2012)	
komunikační dovednosti, podpora a povzbuzení pro ostatní, zvýšená touha dokončit úkol (Chandler 2005)	

3.2.2 Welfare koní zapojených v zoorehabilitaci

Welfare můžeme chápat jako životní pohodu zvířat (Bartošová & Ničová 2020). Webster (2016) ve své publikaci popisuje, že kvalita života každého vnímajícího živočicha závisí na jeho jedinečném vnímání vlastního fyzického a emocionálního stavu. Pokud jde o pohodu koní pomáhajících lidem, terapeutické jezdecké programy by neměly vyvolávat nadměrný stres či nepohodlí (Kaiser et al. 2006). Úvahy o welfare koní by se měly vztahovat na všechny aspekty jejich života, jako jsou životní podmínky a rysy přímých interakcí s lidmi. Podcenění schopnosti koně prožívat negativní i pozitivní afektivní zážitky má významné důsledky (Waran & Randle 2017). Koně musí být uvolnění, musí rozumět a být schopni reagovat na to, co se po nich žádá, musí být dobře kondičně připraveni a bez bolesti, aby mohli produkovat kvalitní pohyb potřebný v rámci těchto terapií (Fry 2021).

V roce 1993 FAWC (Farm Animal Welfare Council) shrnulo základní nároky na pohodu zvířat do pěti svobod spolu s podmínkami, které definují cíle těchto svobod. Zajištění pohody a kvality života zvířat má zásadní význam pro jejich dobro (Webster 2016). Prvním krokem k péči o zvířata je zaručení svobody od hladu, žízně a podvýživy. To zahrnuje poskytnutí přístupu k čerstvé vodě a vyvážené stravě, což je nezbytné pro udržení jejich optimálního zdraví a síly (Mellor 2016). Dále je důležité zabezpečit svobodu od nepohodlí. To lze dosáhnout tím, že poskytneme zvířatům vhodné životní prostředí s přístřeškem a pohodlným místem pro odpočinek, kde se mohou cítit bezpečně a komfortně. Dalším krokem je ochrana zvířat před bolestí, zraněním a onemocněním. Toto zahrnuje prevenci těchto negativních stavů a, pokud se vyskytnou, rychlou diagnózu a léčbu, aby zvířata netrpěla zbytečně (Webster 2016). Kromě toho je důležité umožnit zvířatům projevit své přirozené chování. To lze dosáhnout tím, že jim poskytneme prostředí a podmínky pro ošetřování a léčbu, které minimalizují trápení a mentální strádání (Mellor 2016). A konečně, aby zvířata nezažívala stres, strach a úzkost, je nutné zajistit dostatečný prostor, vhodné vybavení a společnost zvířat stejného druhu. To všechno pomůže minimalizovat stresové situace a úzkosti, což má pozitivní vliv na celkovou pohodu zvířat (Webster 2016). Celkově lze říci, že pečování o zvířata vyžaduje pozornost k těmto aspektům a závazek k zachování jejich dobrého života (Mellor 2016).

Jako celková alternativa k pěti svobodám bylo nově zavedeno pět domén. První doména se zaměřuje na výživu, druhá na fyzické prostředí, kde se zvíře nachází, třetí se věnuje zdravotnímu stavu a čtvrtá analyzuje behaviorální interakce zvířete. Pátá doména byla vytvořena k tomu, aby zahrnula celkový emocionální prožitek zvířat, hodnocený z hlediska utrpení, které může vzniknout v důsledku vlivu prvních čtyř oblastí (Mellor 2020).

Bartošová a Ničová (2020) ve své publikaci popisují cíl welfare jako dosáhnutí koně zdravého, v dobré kondici, se zájmem pracovat a s projevem přirozeného temperamentu, čehož dosáhneme při dodržování základních principů. Kolektiv společnosti Mezinárodní asociace organizací pro interakci člověka se zvířaty (International Association of Human-Animal Interaction Organizations – IAHAIO) sepsal základní principy welfare koní zapojených do zoorehabilitace pro splnění požadavků na péči, výcvik a dobré životní podmínky koní, kteří se podílejí na poskytování asistovaných služeb. Popisuje pokyny od těch nejzákladnějších jako

je zajištění potravy, přístup k vodě, vhodného prostředí pro možnost volného pohybu (výběhy) a kvalitního odpočinku (boxy), zdravotní péče, zajištění kontaktu s jinými koňmi, a s tím spojená psychická pohoda koně, až po individuální potřeby koní zapojených v terapii jako je dostatečný odpočinek mezi terapiemi, použití vhodných pomůcek a dostatek různorodé práce i mimo terapie (Wood et al. 2021).

Zvířata vykazující divoké chování jsou schopna flexibilně reagovat na náročné situace v prostředí vytvořeném člověkem, což představuje důležitý adaptabilní mechanismus. Tato schopnost adaptace může hrát klíčovou roli při přizpůsobování se podmínkám vytvořeným lidskou činností a zároveň sloužit jako indikátor neoptimálních podmínek pro jejich welfare (König et al. 2017). Koncept dobrých životních podmínek zvířat zahrnuje jak fyzické, tak duševní aspekty. To znamená, že kvalita života zvířat nezávisí pouze na jejich fyzickém zdraví a základních potřebách, ale také na jejich emočním a duševním blahu. Emoce jsou proto důležitou složkou dobrých životních podmínek zvířat (Mendonça et al. 2019). Stres lze popsat jako reakci těla na vnější podněty, nazývané stresory, které narušují normální rovnováhu vnitřního prostředí. Stresory jsou specifické vnější faktory, které vyvolávají poruchy v homeostáze organismu. Tato narušená rovnováha v těle má za následek sníženou schopnost učit se, horší výkonnost a omezenou pracovní paměť, když je jedinec v situaci stresu (Valençon et al. 2013). Stres je termín používaný k popsání nespecifické reakce organismu na různé výzvy. Tyto výzvy mohou zahrnovat situace vyžadující boj či útěk nebo se týkat podmínek prostředí, například extrémní teploty. Stresová reakce slouží k uvolnění energie, která je nezbytná k přizpůsobení se a zvládnutí těchto výzev (König et al. 2017). Pro hodnocení a zlepšení pohody koní zapojených do asistované interakce je nezbytné mít empirické důkazy o spojení mezi jejich chováním, fyziologickými odezvami a různými aspekty prostředí (De Santis et al. 2017).

Výzkumníci Johnson et al. (2017) provedli studii, ve které zkoumali míru stresu u pěti koní, kteří byli zapojeni do terapeutického jezdeckého programu pro vojenské veterány trpící posttraumatickou stresovou poruchou (PTSD) a traumatickým poraněním mozku. Tito veteráni často projevovali různé fyzické anebo psychické onemocnění. Bylo provedeno měření adrenokortikotropního hormonu (ACTH), hladiny glukózy a kortizolu v krvi u koní před a po terapeutických sezeních s veterány. Tyto údaje byly následně porovnány s hodnotami těchto parametrů během sezení s koňmi vedenými zkušenými jezdci bez zdravotního postižení. Tímto způsobem bylo analyzováno chování koní a jeho fyziologické projevy v různých situacích. Výsledky studie ukázaly, že koně nebyli asistenční prací stresováni.

V další studii Kaiser et al. (2006) zkoumali stres u koní s různými jezdci a taktéž potvrdili, že když jezdili koně rekreační jezdci, tělesně postižení jezdci, psychicky postižení jezdci nebo děti se speciálním vzděláním nevykazovali koně vyšší míru stresu, ovšem u dětí s problémy chování a agresivním jednáním se míra zvýšila.

Mendonça et al. (2019) zkoumal reakce koní, kteří byli trénováni pro různé účely, v podobných situacích. Byli do ní zařazeni koně určené pro drezuru, parkur, rekreaci a hiporehabilitaci. Výsledky studie naznačily, že tyto koně měli různé fyziologické a behaviorální reakce na stejné stimuly, kterým byli vystaveni. V dalším zjištění určili, že hiporehabilitace pro

koně není ani pozitivní ani negativní. Jako zajímavost Mendonça et al. uvedli, že koně z jakékoliv zaměření reagovali stejně na náhlý podnět. Testovali otevření deštníku, když kůň žral z kýble, jeho reakce byla útek a následné zpětné prozkoumání.

Fazio et al. (2013) využili ke své studii šest italských klisen v průměrném věku 18 let, které se věnují terapiím 2x týdně. Koně byli vystaveni stejnému výcviku a měli stejné podmínky pro život. Studie se zúčastnilo 12 dětí ve věku 10–12 let. Tyto děti rozdělily do dvou skupin, A skupina obsahovala děti s psychomotorickým postižením a také s celkovými chorobami růstu, dětským autismem, Rettovým a Aspergerovým syndromem. Skupinu B tvořily zdravé děti. Pro posouzení individuální reakce byl každý kůň vystaven dvakrát týdně střídavě dvěma jezdcům ze skupiny A a dvěma jezdcům ze skupiny B po dobu šesti následujících týdnů. Závěr studie poukazuje na to, že koně vykazují rozdílné úrovně stresu v závislosti na typech jezdců a charakteru terapeutických jezdeckých aktivit. Vzhledem k významnému poklesu koncentrace kortizolu během terapeutických sezení lze usuzovat, že fyzická námaha během terapeutické jízdy měla minimální vliv na reakci osy HPA (hypotalamo-hypofyzární nadledvinkové osy). Výsledky této studie naznačují, že reakce osy HPA u koní mohou být citlivější na subjektivní vnímání stresu spojeného s různými jezdci než na samotnou fyzickou zátěž. Celkově tedy lze konstatovat, že koně projevují stresovou odezvu, která je ovlivněna různými faktory, včetně typu jezdce a charakteru terapeutických aktivit (Fazio et al. 2013).

Zjištění informací o úrovních stresu u koní má zásadní význam pro adekvátní hodnocení jejich pohody, vyhodnocení dopadů výcviku a manipulačních postupů a při interpretaci temperamentu koní (König et al. 2017), což nám vše souvisí s nadcházející kapitolou o nárocích na koně využívaných ve vězeňských programech.

V kontextu asistované interakce s koněm je zásadní sbírat informace týkající se povahy práce koně (zda se jedná pouze o terapeutické jízdy nebo také o jízdni lekce), denního zatížení koně a jeho předchozích zkušenostech a výcviku (de Oliveira et al. 2020). Mnoho koní, kteří jsou zapojeni do hiporehabilitace, bývá často na konci své kariéry. I když obecně existuje přesvědčení, že starší koně jsou vhodní pro hiporehabilitaci kvůli svému dobře vyškolenému chování, zkušenostem a méně citlivé reakci na různá prostředí, může být podceňováno, že starší koně mohou trpět více ortopedickými problémy, což omezuje jejich pohyblivost nebo způsobuje nerovnováhu. Koně pro HTP mohou také být méně citliví na různé stimuly kvůli vlivu typických stárnutím spojených onemocnění, jako je dysfunkce pars intermedia hypofýzy (PPID) (De Santis et al. 2017).

3.2.3 Legislativa týkající se koní zapojených v zoorehabilitaci

V oblasti hiporehabilitace i celkově zooterapie není v České republice dosud samostatná legislativa, která by se zabývala podpůrným a léčebným využitím zvířat. Avšak existují některé normy, které upravují různé aspekty týkající se zvířat a zdraví lidí. K tomu patří například Zákon 246/1992 Sb. o ochraně zvířat proti týrání, který se věnuje chování lidí k zvířatům. Tento právní předpis stanovuje pravidla pro péči o zvířata s důrazem na prevenci týrání a zajištění adekvátního zacházení. Klíčové aspekty tohoto zákona zahrnují stanovení

minimálních standardů pro chov a péči o zvířata, zakazuje nelidské jednání a týrání vůči nim. Dále upravuje postupy týkající se vědeckých, výukových, sportovních a kulturních událostí, ve kterých jsou zvířata zapojena. Zákon rovněž definuje pravomoci a povinnosti dozorčích orgánů a stanovuje sankce za nedodržení jeho ustanovení. Dále existují pravidla související s provozem hiporehabilitace, jako je pohyb zvířat v prostorech, kde se terapie provádí, a související hygienické normy. Tyto aspekty jsou upraveny v zákonech, jako je Zákon 258/2000 Sb. o ochraně veřejného zdraví, Vyhláška č. 137/2000 Sb. o hygienických požadavcích na stravovací služby a o zásadách osobní a provozní hygieny při činnostech epidemiologicky závažných, a Zákon 166/1999 Sb. o veterinární péči. Dodržování těchto pravidel je povinností každého majitele zvířete (Sbírka zákonů 2000).

Právní regulaci pro hiporehabilitaci lze rozčlenit podle charakteru na tři kategorie. Hiporehabilitace, kdy se řídí zákonem č. 372/2011 Sb. jako druh zdravotní péče, dále hiporehabilitace jako podnikatelská aktivita, která je regulována živnostenským zákonem č. 455/1991 Sb., a nakonec hiporehabilitace pro zájmovou činnost, která podléhá pravidlům občanského zákoníku. V případě provozování hiporehabilitační činnosti je nutné, aby provozovatel dodržoval několik povinností, mezi ně patří vedle jiných závazků zaznamenávání informací dle zákona o účetnictví č. 563/1991 Sb. a také plnění daňových povinností dle zákona o daních z příjmu č. 586/1992 Sb.

Osoby, které jsou oprávněny poskytovat terapii v souladu s platnými zákony ve svém státě či zemi a disponují příslušnou licenci či odpovídajícími pravomocemi, se mohou věnovat terapii s využitím koní po absolvování specifického školení zaměřeného na integraci koní do konkrétní terapeutické praxe, kterou vykonávají (Fry 2013).

3.2.4 Nároky na koně zapojené ve vězeňských programech

Koně přirozeně žijí ve stádech, což je charakteristika, která je činí ideálními pro skupinovou terapeutickou práci. Pro koně je spolupráce stejně důležitá jako pro člověka, a mezi sebou koně rovněž vytvářejí pevná pouta, což zvyšuje jejich schopnost efektivně spolupracovat. Aby se využila tato vazba, je však důležité, aby člověk přijal roli výše postaveného (Bachi et al. 2012). Vytvoření zdravého a prosperujícího vztahu mezi klientem a zvířetem je dobrým faktorem pro dosažení terapeutických cílů, a může mít důsledky jak na pohodu zvířete, tak zároveň na zajištění bezpečnosti člověka (De Santis et al. 2017). Koně jsou nesmírně vnímaví vůči prostředí kolem sebe a mají výraznou schopnost rozpoznávat a chápat neverbální signály. Tato citlivost vůči lidským emocím činí koně rovněž mimořádně vhodnými pro účast v terapeutických aktivitách (Signal et al. 2013).

Jednotliví členové koňského stáda se odlišují v charakteru, chování, životních zkušenostech a vzpomínkách (Bachi et al. 2012). Obecná základní kritéria pro výběr koní do terapie primárně zahrnují hodnocení chování, analýzu temperamentu a pravidelnou veterinární péči, která obnáší pravidelná očkování a sledování stavu vnitřních i vnějších parazitů (Fredrickson-MacNamara & Butler 2010). Gatti et al. (2020) ve studii uvádějí, že nejdůležitějšími kritérii pro výběr koně do HTP je jejich dobrý fyzický i psychický stav. Koně by

měli být zvyklí na intenzivní interakci s lidmi a také by měli vykazovat bezpečné chování ve společnosti pacientů. Kůň vykazuje vysokou citlivost k okolí a je schopen poskytovat zpětnou vazbu (Bachi et al. 2012).

Professional Association of Therapeutic Horsemanship International (PATH) je federálně asistovaná organizace, která se zaměřuje na profesionální rozvoj služeb v rámci hiporehabilitace a pracuje na zajištění bezpečnosti lidí i koní. Posuzování koní před jejich začleněním do terapeutické práce je velmi důležité pro zajištění bezpečnosti lidí i samotných koní. Výzkum provedený Andersenem a jeho kolegy přinesl dva klíčové poznatky. Prvním z nich je, že posouzení pomáhá identifikovat oblasti, ve kterých by mohla být potenciální rizika, a druhým je, že toto hodnocení pomáhá určit, zda je kůň vhodný pro plánovanou práci na základě jeho fyzických vlastností a povahy (Andersen et al. 2023). Pozorování interakcí mezi koňmi ve volném běhu umožňuje terapeutovi odhalit emocionální vzory. Chování koně pak slouží jako zrcadlo pro klienty, kteří mohou vidět paralely mezi koněm a svými vlastními emocemi. Tato forma zrcadlení podporuje informovanost terapeuta a působí jako katalyzátor v terapeutickém procesu (Bachi et al. 2012).

Pohyb je nedílnou součástí jakékoliv odvětví hiporehabilitace, ať už se jedná o HTFE, nebo o HTP. V rámci HTFE je pohyb pečlivě řízen a manipulován s ohledem na terapeutické cíle, a tím se stává klíčovým prvkem léčebné strategie. Pohyb hraje rovněž významnou roli v HTP, a to jak při práci na koni, tak při aktivitách s koněm ze země (Fry 2013). Vedle obecných tělesných přínosů pohybu pro různé skupiny klientů ukazují výzkumy na pozitivní vliv pohybové aktivity na stav deprese (Mata et al. 2012). Terapeutičtí koně jsou obvykle menšího vzrůstu, což usnadňuje komunikaci mezi jezdcem a týmem, který se stará o bezpečnost jezdce (de Oliveira et al. 2020).

Kůň v terapeutickém prostředí by měl být systematicky vycvičen pro interakci s klientem, včetně jízdy na koni a specifických terénních aktivit. Je také důležité, aby byl kůň obeznámen s nástroji a rekvizitami používanými během terapeutických sezení. Konzistentní výcvik a péče mimo přímé interakce s klientem jsou klíčové pro posílení žádoucího chování a snížení možného stresu pro koně (Fry 2013). Je klíčové posoudit, zda má zvíře schopnost adekvátně reagovat na nové lidi, zvládat prostředí a vhodně interagovat. Používání interakcí se zvířaty není vhodné v případech, kdy emocionální nebo aktivní úroveň cílového účastníka překračuje možnosti daných zvířat (Fredrickson-MacNamara & Butler 2010). V rámci interakcí se zvířetem je klíčovou rolí zvířete aktivně přijmout jednotlivce nebo skupinu, s nimiž interaguje. Proces přijímání vytváří pocit propojení nebo pouta mezi klientem a zvířetem. Koně, kteří iniciují fyzický kontakt, zůstávají zapojeni, navazují oční kontakt, respektují osobní prostor a umožňují přesměrování jejich chování, vyjadřují, že existuje spojení mezi nimi a klienty. Vzájemná výměna neverbální komunikace podporuje hluboké emocionální spojení a napomáhá vytváření smysluplného vztahu mezi koněm a člověkem (Brandt 2004). Dále by měli být koně vybíráni na základě jejich stabilního temperamentu (Fredrickson-MacNamara & Butler 2010), někteří koně mohou být velmi citliví, zatímco jiní mohou být méně vnímaví nebo dokonce projevovat apatii (Ford 2013). Ve výsledku vychází, že nezáleží na věku, velikosti, pohlaví nebo plemeni (Gatti et al. 2020).

3.3 Využití koně ve vězeňství

V nápravných zařízeních se používají různé formy terapeutických intervencí, včetně individuálních a skupinových sezení a specializovaného vzdělávání, aby se vězni naučili potřebné dovednosti a mohli se úspěšně zapojit do společnosti. Terapie se zvířaty byla v těchto zařízeních využívána jako prostředek rehabilitace nebo terapeutický nástroj po mnoho let (Furst 2006). Poskytování terapeutických intervencí jednotlivcům v průběhu jejich uvěznění je etickým a lidským přístupem k poskytování podpory v často náročném prostředí, zejména v kontextu vysokého výskytu násilí, psychických obtíží a zneužívání návykových látek (Robinson-Edwards et al. 2019). Koně v terapeutickém prostředí mohou podporovat stabilitu, posílit sebedůvěru a přispět k rozvoji důvěry (Bachi et al. 2012). Koně se osvědčují jako skvělí terapeutičtí pomocníci, zejména v situacích, kdy je odpor vůči navštěvování psychologa nebo účasti na terapii (Wilson et al. 2017). Koně jsou nekritičtí, vyjadřují lásku a přijímají ty, kteří se k nim chovají pozitivně (Brandt 2004).

Jedním ze způsobů, jak podporovat pozitivní návratové výsledky, jsou programy rehabilitace ve vězení. Tyto programy se obecně zaměřují na výuku širokého spektra životních a profesních dovedností, které podporují mezilidskou transformaci. Tato transformace následně může snížit překážky při reintegraci do společnosti, jako je hledání zaměstnání, zajištění bydlení a budování prosociálních vztahů (Berman 2004). Programy pro zvířata ve věznicích mohou mít pro vězně několik potenciálních výhod, jako je zvýšení empatie, zlepšení sociálních dovedností, snížení agresivity a zvýšení odpovědnosti. Účast v těchto programech může také vést ke snížení stresu a zlepšení duševního zdraví u vězňů. Kromě toho mohou tyto programy poskytnout vězňům cenné pracovní dovednosti a školení, což jim může pomoci úspěšně se začlenit do společnosti po propuštění z vězení. Další výhody programů pro vězně zahrnují zlepšení sebedůvěry, zvýšení motivace a zlepšení celkového blahobytu. Tyto programy mohou být součástí volnočasových aktivit, které jsou důležité pro resocializaci odsouzených a mohou být prováděny individuálně nebo ve skupinách (Furst 2006).

Existuje několik důvodů, proč jsou programy asistované zvířaty (AAT) stále častěji implementovány ve věznicích. V první řadě AAT mají za cíl přinášet prospěch vězňům prostřednictvím různých forem rehabilitačních intervencí. Tyto programy mohou zároveň generovat příjmy pro věznice, například prostřednictvím prodeje živočišných produktů nebo začátečního výcviku služebních psů a koní. Kromě toho mohou přispívat k vytváření pozitivních vztahů v komunitě prostřednictvím angažovanosti vězňů v dobročinných činnostech (Furst 2006). Dále hodnocení personálu v nápravných zařízeních ukazuje, že tyto programy mohou pozitivně ovlivnit celkovou atmosféru ve vězení (Deaton 2005). Nakonec, tyto programy mohou přispět k řešení širších společenských problémů, jako je zachraňování nechtěných zvířat. Ošetřováním a výcvikem těchto zvířat přispívají ke zlepšení jejich možností adopce (Lai 1998 in Bachi 2013).

Strimble (2003) v závěru své studie, kde se věnoval programům a interakci mezi vězni a zvířaty uvedl, že práce se zvířaty ve věznicích nejenom zaměstnává vězně, ale taky je vzdělává a pomáhá jim s psychologickou rehabilitací. Využívání programů se zvířaty se jeví jako účinná strategie nejen pro úspory nákladů, ale také pro poskytování odborného výcviku vězňům a prevenci opakovaného uvěznění. Tato spojení mezi zvířaty a výcvikovými programy mohou měnit atmosféru ve věznicích a poskytovat vězňům smysluplnou práci a školení.

3.3.1 Působení terapie s koněm na vězně

S ohledem na nevídaný počet lidí, kteří se vracejí z vězení zpět do společnosti a rodinného prostředí, analytici politiky a odborníci intenzivně zkoumají možnosti, jak podporovat pozitivní scénáře reintegrace u jednotlivců, kteří byli dříve uvězněni (Visser et al. 2017). Programy zaměřené na rehabilitaci vězňů často cílí na podporu rozvoje schopností a pozitivního společenského chování u jejich účastníků (Vernick & Reardon 2001). Nabízení komplexních a dobře koordinovaných služeb jednotlivcům během jejich pobytu ve vězení a následně při návratu do běžného života má pozitivní dopad na výsledky po propuštění (Visser et al. 2017).

Vězeňské programy s koňmi integrují koně do rehabilitace uvězněných osob. Uvěznění jedinci těží z těchto programů, protože kombinují konkrétní profesní dovednosti s možnostmi získání soci-emocionálních výhod spojených s vytvářením pouta mezi zvířetem a člověkem (Bachi 2013, 2014). Hipoterapie v psychologii a psychiatrii v rámci vězeňského prostředí se často realizuje formou skupinových sezení trvajících 90 až 120 minut, během nichž účastníci poskytují péči koním, krmí je, vedou je na vodítku a podílejí se na úklidu stáje a okolí. Účast na HTP umožňuje jednotlivcům naučit se pečovat o jiný život, rozvíjet důvěru, odpovědnost, empatii, týmovou spolupráci a další dovednosti, které přispívají k překonání behaviorálních vzorců spojených s jejich uvězněním (Robinson-Edwards et al. 2019).

Morgan et al. (2020) zaznamenali, že jedinci, kteří se zapojili do HTP ve vězeňském prostředí, vykazovali výrazně nižší míru opakování trestné činnosti. Účastníci také vyjádřili osobní transformaci, kdy začali vnímat sami sebe jako péče schopné jednotlivce a úspěšně se zvládali samostatně postarat o jiný živý organismus. Podle autorů mají také vězni, kteří prošli HTP, větší dovednost lépe a jasněji vyjádřit příznaky, jako je špatná nálada, deprese, agresivita nebo násilné chování, a také sebevražedné myšlenky či pokusy (Robinson-Edwards et al. 2019).

Hlavními benefity HTP je vliv na důvěru, sebedůvěru, sebepojetí, komunikaci, úzkosti, snížení izolace, sebepřijetí, sociální dovednosti, asertivitu, na nastavení hranic nebo vliv na kreativní svobodu (Cumella 2007).

Vliv na duševní zdraví a úzkostné stavy

Věznění může negativně ovlivnit duševní zdraví a způsobit úzkostné stavy. Lidé, kteří prošli vězněním, vyšší úroveň úzkosti a deprese ve srovnání s těmi, kteří nebyli vězněni. Tato symptomatická reakce je často spojena s různými faktory, včetně izolace, omezeného pohybu,

nedostatku soukromí a oddělení od rodiny a přátel. Vězni také často trpí posttraumatickým stresem z důvodu vystavení se násilí a viktimizaci během věznění. Přesto výzkum naznačuje, že po určité době adaptace mohou tyto symptomy mírně ustoupit, a kvalitní vztahy s personálem mohou přispět k redukci negativního dopadu věznění na duševní zdraví (Morgan et al. 2019).

Interakce mezi člověkem a zvířetem nese jak psychosociální, tak fyziologické výhody, včetně snížení stresu a poskytování sociální podpory. Z tohoto důvodu mají společenská zvířata dlouhou historii včlenění do péče o jedince s fyzickými i psychickými onemocněními (Burger et al. 2011). Kontakt se zvířaty snižuje fyziologickou úroveň úzkosti. I když se někteří pacienti mohou na začátku koní bát, upřímnost a náklonnost těchto zvířat postupně snižují obavu. To pak pomáhá pacientům lépe přijmout expoziční terapii při řešení svých problémů s úzkostí (Cumella 2007).

U mnoha jedinců s duševním onemocněním se často objevuje dlouhodobá nebo nedávná historie pocitů odcizení a odmítnutí od ostatních, což je spojeno s vnitřní izolací, kterou duševní nemoci často přinášejí. Bezpodmínečné přijetí koně pak může pacienty znovu přivést do společenského života (Cumella 2007).

Dopad na důvěru a komunikaci

Budování důvěry díky koním je považováno za další velký přínos programů. Velký počet uvězněných si prošlo zneužíváním, a to jejich důvěru narušilo (Mercer et al. 2015). Stání vedle koně na úrovni očí může podporovat uvolnění, otevřenost a posílení sebedůvěry (Bachi 2011). Zapojení do programu se zvířaty zároveň podnítilo pachatele k otevřenějšímu projevu, svobodnější komunikaci a aktivnímu zapojení do interakcí s ostatními pachateli a personálem (Mercer et al. 2015). Investovat čas a úsilí do koně zároveň znamená investovat do péče o sebe. Projevy náklonnosti ke koni vězni reflektují jako projev vlastních pocitů, které jinak mohou zůstat skryté (Bachi 2011). Získání nových dovedností v oblasti péče o koně přispívá k posílení sebedůvěry pacientů, což následně podporuje jejich schopnost úspěšně se vypořádat s novými výzvami, včetně rekonvalescence, a přispívá k celkovému zlepšení jejich sebevědomí (Cumella 2007). Někdy vězni nekomunikovali s ostatními lidmi, a právě prostá přítomnost a práce se zvířaty byla vnímána jako prostředek pro vyjádření emocí a zážitků, které byly obtížné formulovat slovy (Mercer et al. 2015). Schopnost koní vnímat neverbální komunikaci přispívá k rozvoji povědomí pacientů o vlastních emocích, neverbálních signálech, které mohou vysílat, a o důležité roli neverbální komunikace ve vztazích (Cumella 2007).

Dopad na emoční regulaci

Rozvoj důvěry a komunikace představuje klíčový prvek při studiu schopnosti rozpoznávat emoční regulaci (Robinson-Edwards et al. 2019). I přes to, že v prvních chvílích věznění mohou být projevy negativních emocí, jako je deprese nebo úzkost, výrazné, bývá pozorováno, že tyto symptomy často ustoupí s průběhem času, kdy jedinec nachází způsoby adaptace na novou životní situaci (Morgan et al. 2019). Schopnost koní vnímat a reagovat na neverbální komunikaci poskytuje pacientům jedinečnou příležitost rozvíjet větší povědomí o

svých emocích. Kontakt s koněm umožňuje zkoumat neverbální signály, které mohou odrážet emocionální stavy, a posiluje porozumění důležité roli neverbální komunikace v mezilidských vztazích (Cumella 2007). Kontakty s koněm přispěly k pozitivním změnám v náladě, regulaci emocí a rozvoji emoční inteligence (Arditti et al. 2020). Všichni zúčastnění studie Robinsona-Edwardse et al. (2019) pozorovali pokrok ve svém zvládnání emocí v průběhu běžného dne.

Budování pouta

Mimo dosažení pocitu úspěchu navázali účastníci také pevné pouto s koňmi během intervence, kdy se s nimi seznámili a aktivně se účastnili běžných činností, jako je starost o ně, krmení a vodění (Robinson-Edwards et al. 2019). Vztahové pouto vzniklo mimo jiné i prostřednictvím každodenní komunikace mezi účastníky programu, personálem a mezi samotnými účastníky a muži odpovědnými za péči o koně (Arditti et al. 2020). Kvalitní a podpůrné vztahy s personálem vězeňského zařízení mohou hrát klíčovou roli v procesu zvládnání stresu vězňů a mohou pozitivně ovlivňovat celkové emoční a psychické pohodlí jednotlivců, což přispívá k efektivnějšímu snižování negativních dopadů, jež věznění může mít na psychické zdraví (Morgan et al. 2019). Pouto s koněm je výrazně formováno péčí o něj, což podporuje rozvoj vnitřních a mezilidských dovedností (Bachi 2011). Vzájemná vazba mezi vězni a koňmi není jednosměrná, účastníci si plně uvědomují výhody, které pouto s koňmi přináší, jak pro jejich osobní pohodu, tak pro pohodu samotných koní (Robinson-Edwards et al. 2019).

Tabulka 3: Přehled studií zabývajících se hiporehabilitacemi ve věznicích

Autor, rok vydání	Druh terapie	Účastníci	Analýza dat	Výsledky
Arditti et al. 2020	Hipoterapie v psychologii a psychiatrii Individuální 8-10 HTP	10 účastníků vykonávajících nepodmíněný trest ve věznicích	Hlubkový rozhovor – cca 90 minut, otevřené otázky	Vztahové dovednosti, rozvoj emoční inteligence, sebedůvěry, empatie, důvěra, odpovědnost, nižší míra recidivy
Morgan et al. 2020	Hipoterapie v psychologii a psychiatrii skupinová 4 HTP	8 účastníků vykonávajících nepodmíněný trest ve věznicích	Telefonické rozhovory – 60 minut	Pozitivní osobní transformace a růst, fyzické změny, sebedůvěry, sebedůvěra, trpělivost

Robinson-Edwards et al. 2019	Hipoterapie v psychologii a psychiatrii skupinová 10 HTP	5 účastníků vykonávající nepodmíněný trest ve věznici	Hlubkové rozhovory IPA (věnuje se detailnímu zkoumání konkrétního případu) – 90–120 minut	Vliv na duševní zdraví, úzkost, sebedůvěru, komunikaci, emoční regulaci, budování vazby a pocit úspěchu

3.3.2 Programy se zapojením koní ve vězeňství

V 70. letech byli koně poprvé začleněni do vězeňských systémů v rámci spolupráce Úřadu pro správu půdy s Národní organizací pro divoké americké koně a státní věznici v Canon City, Colorado. Společně vytvořili program pro výcvik divokých mustangů v zajetí (Strimble 2003).

Programy se zapojením koní ve vězeňství jsou vnímány jako výhodné, vězni získají schopnosti, které mohou v budoucnu využít v práci, a zároveň si rozvíjejí dovednosti v oblasti vztahů a komunikace (Hansen 2011). Výzkum Mercer et al. (2015) ukázal, že přítomnost zvířat může rovněž podporovat zlepšení vztahů a komunikace mezi zaměstnanci a jednotlivci páchajícími trestnou činností. Ve studii od Strimble (2003) je zdůrazněno, že osobní zkušenosti ukazují na existenci o tom, že zvířata a výcvikové programy s nimi spojené mají schopnost transformovat atmosféru věznic a poskytovat vězňům smysluplnou práci a odborný výcvik.

Program pro vězně s divokými koňmi (Wild Horse Inmate Program – WHIP)

Prvním modelem je rehabilitační program, který poskytuje vězňům možnost terapie se zvířaty a pracovní zkušenosti díky spojení s divokými koňmi, který byl založen v roce 1986. Jedná se o dohodu mezi úřadem pro správu půdy (Bureau of Lands Management – BLM) a nápravnými ústavami v pěti západních státech, která má za úkol chránit a spravovat volně žijící koně a osly na veřejných pozemcích. Divocí koně jsou odebráni z veřejných pozemků, aby byla neustálá kontrola nad jejich populací a následně jsou koně ochočeni a vycvičeni k následné adopci (Bachi 2014).

Hlavním účelem programu je nabídnout vězňům možnost výcviku a rehabilitace skrze spolupráci s koňmi, což znázorňuje obrázek 1, a zlepšit atraktivitu divokých koní pro potenciální adopci (Bachi 2014). Odsouzení se učí starat se o jinou živou bytost a současně rozvíjejí hodnoty jako důvěra, zodpovědnost, empatie a schopnost pracovat v týmu. Tyto vlastnosti mají potenciál jim pomoci vyhnout se opakování chování, které vedlo k jejich uvěznění (Strimble 2003).

Práce s koňmi se osvědčila jako účinný prostředek k tomu, jak se přiblížit k odsouzeným zločincům. Většina z nich původně neprojevovala zájem o mezilidské vztahy, ale koně je zaujali a chtěli se naučit ovládat jejich divokost. Někteří zpočátku projevovali strach, jiní byli náchylní k tvrdohlavosti, ale většina z nich nakonec objevila trpělivost a empatii, které jinak ve vězení a někdy i dávno předtím ztratili (Hansen 2011). Účastníci programu přijali „mimořádně odlišnou roli“, než jaká je typická pro vězně. Stali se opatrovníky, kteří projevovali lásku při zkrocení a rehabilitaci mustangů, což byl hlavní cíl jejich úsilí. Úkoly, které byly svěřeny, umožňovaly účastníkům fungovat jako "sví vlastní nadřízení", což vězňům přidalo dojem výzvy, úspěchu a hrdosti za kvalitně vykonanou práci (Furst 2006). I když program není explicitně zaměřen na rozvoj odborných dovedností, vězni získávají dovednosti v péči o koně, včetně léčby zranění nebo obecně nemocí a respektu ke zvířatům (Strimple 2003).

Výsledkem této činnosti je posílení vlastního respektu a sebevědomí. Tato zvýšená sebeúcta a sebevědomí se vytvářejí na úkor mustangů, kteří při svém odchytu, domestikaci a prodeji ztrácejí svou samostatnost a autonomii. Možnost zkrotit divokost u mustangů evokuje podobný scénář s koňmi, jaký představuje vlastní uvěznění odsouzených (Hansen 2011).

Obrázek 1: Vězeň budující pouto a důvěru s koněm z programu WHIP (Foto: Peterman 2020)

(https://www.mensjournal.com/.image/c_limit%2Ccs_srgb%2Cq_auto:good%2Cw_700/MTk2MTM1OTQyNTYyMzI1NjQ5/an-inmate-in-florence-arizona-works-to-ready-a-mustang-for-adoption.webp)

Program Druhé šance Thoroughbred Retirement Foundation (TRF)

V roce 1984 byl spuštěn Program TRF s cílem poskytovat specializované znalosti v oblasti péče o bývalé závodní koně. Tento program je implementován ve vězeňských

zařízeních osmi států USA a zaměřuje se na podporu dospělých mužů, žen a mladistvých delikventů. Jeho hlavním cílem je zachránit, rehabilitovat a zajistit důstojný odpočinek pro plnokrevné koně po ukončení dostihové kariéry, kteří již nejsou schopni závodit. Snahou programu je minimalizovat zanedbávání, zneužívání a zbytečné usmrcování koní, kteří byli vyřazeni ze závodního provozu (Thoroughbred Retirement Foundation 2023). Program poskytuje vězňům příležitost zúčastnit se komplexního a detailního odborného výcviku, který zahrnuje jak teoretické znalosti, tak praktické dovednosti v oblasti péče o koně a jeho managementu (Bachi 2014).

Cílem tohoto programu je poskytnout vězňům profesní přípravu, která zvyšuje jejich šance na nalezení práce na farmě nebo dostihové dráze a legálního příjmu po propuštění. Zároveň se snaží podnítit pozitivní změny v chování a emocích účastníků. Zvýšené sebevědomí, lepší sebeúcta, obnovená důvěra a emocionální propojení s ostatními živými bytostmi jsou některé z výhod, které mohou účastníci tohoto programu získat (Bachi 2014). Informace neoficiálního charakteru naznačují, že tento program má významný vliv na jeho účastníky, kteří poprvé získávají cenné pracovní dovednosti a učí se, jak pečovat o jiné živé bytosti (Strimple 2003). Zprávy naznačují, že účastníci programu procházejí dalšími transformacemi během svého účinkování. Jeden z vězňů například vyjádřil, že práce s koňmi ho naučila respektu k nim a díky nim pochopil význam respektu k životu (Adams 2001 in Bachi 2014).

Vězni jsou zapojeni do náročného vzdělávacího programu, kde získávají znalosti o anatomii koní, péči o zraněné koně, správné výživě a dalších aspektech souvisejících s péčí o koně. Po úspěšném absolvování programu obdrží certifikát odpovídající úrovni dosažených odborných dovedností. Absolventi programu Druhá šance TRF se po propuštění z vězení etablovali v profesích jako kováři, veterinární asistenti a odborníci na péči o koně (Thoroughbred Retirement Foundation 2023).

Program Blue Hills

V roce 2010 vznikl program Blue Hills ve středoatlantické oblasti díky spolupráci neziskové organizaci Druhá šance Thoroughbred Retirement Foundation (TRF) a Ministerstva nápravných zařízení (DOC) (Arditti et al. 2020). Účastníci jsou vybráni z řad zájemců a zařazeni do šestiměsíčního programu, během kterého přebírají klíčovou roli v péči o koně. Pro zařazení do programu byla brána v úvahu délka zbývajících trestu a předchozí chování během uvěznění (Morgan et al. 2020). Každý den mají na starosti vodění koní do výběhů a z výběhů, úklid stáje, péči o zvířata, krmení a práci v kruhovce. Tato praktická zkušenost je podpořena teoretickým výcvikem v oblasti výživy koní, fyziologie a dovedností v řízení chování a stáje (Arditti et al. 2020). Výsledky průzkumu Arditti et al. (2020) ukazují, že vztahy s koňmi, zaměstnanci a prostředím stáje samotné přinesly účastníkům programu Blue Hills úlevu od obvyklých tíží spojených s vězeňským prostředím. Úleva spojená s příležitostmi pro rozvoj vztahových dovedností, posílení emoční inteligence a posílení vnímání vlastní hodnoty, vytváří terapeutický kontext pro proces uzdravování a zvládání osobního růstu (Maruna & Ramsden 2004).

Tři klíčové prvky programu Blue Hills, které byly nejmórazněji popsány na základě vyprávění účastníků a pozorování průzkumníka, zahrnují vztahy účastníků s personálem a dobrovolníky, silné pouto s koňmi a terapeutickou hodnotu stráveného času v prostředí programu (Arditti et al. 2020). Průzkum Morgan et al. (2020) zkoumal 8 jedinců vykonávající nepodmíněný trest v rámci skupinové hipoterapie v psychologii a psychiatrii na základě telefonických rozhovorů a přímo dat ze „Dne otevřených stodol“, který se na základě programu Blue Hills uskutečnil, aby měla veřejnost šanci se o programu dozvědět více. Výsledkem studie bylo prožívání pozitivní změny, osobní transformace, trpělivosti a přijetí pocitu bezpečí.

I přesto, že program měl převážně pozitivní ohlasy, nebyl bez problémů. Krátkodobý charakter programu znamenal hlubokou ztrátu pro některé účastníky, kteří smutněli nad rozloučením se svými vztahy s koňmi (Arditti et al. 2020). Ve výsledku ale studie ukazují, že účastníci programu jsou vnímáni jako jedinci s pozitivnějšími osobnostními vlastnostmi ve srovnání s vězni, kteří se programu nezúčastnili (Arditti et al. 2020, Morgan et al. 2020).

Základní teorie rehabilitační změny (viz obrázek 2)

Kódování zakotvené teorie přineslo klíčová témata týkající se rehabilitačních změn v Blue Hills a rovněž poskytlo odpovědi na otázku, jakým způsobem Blue Hills souvisí s reintegrací. Obrázek 2 vizualizuje teoretické vazby mezi identifikovanými tématy ve vyprávění mužů. Účastníci jasně identifikovali, že jak vztahy, tak prostředí stodoly, představovaly důležité rehabilitační mechanismy v rámci programu Blue Hills. Při hlubší analýze dat se ukázalo, že tyto vlivy se propojily způsobem, který zřejmě usnadnil proces rehabilitační změny. Tato změna byla charakterizována třemi přeléváními programu v rámci domén: 1. rozvoj emoční inteligence, 2. vykupitelská identita (schopnost vnímat sebe sama novým způsobem, např. mít smysl a být hodnotnou osobou) a 3. reparační zážitky s vazbou. Tyto procesy jsou považovány za specifické rehabilitační změny, které proběhly v rámci jednotlivce, avšak nebyly nutně explicitním cílem programu (Arditti et al. 2020).

Příklady reintegrační odezvy od vězňů z ukotvené teorie rehabilitační změny pro účastníky programů s koňmi Blue Hills (Arditti et al. 2020):

1. Spojení s rodinou a komunitou

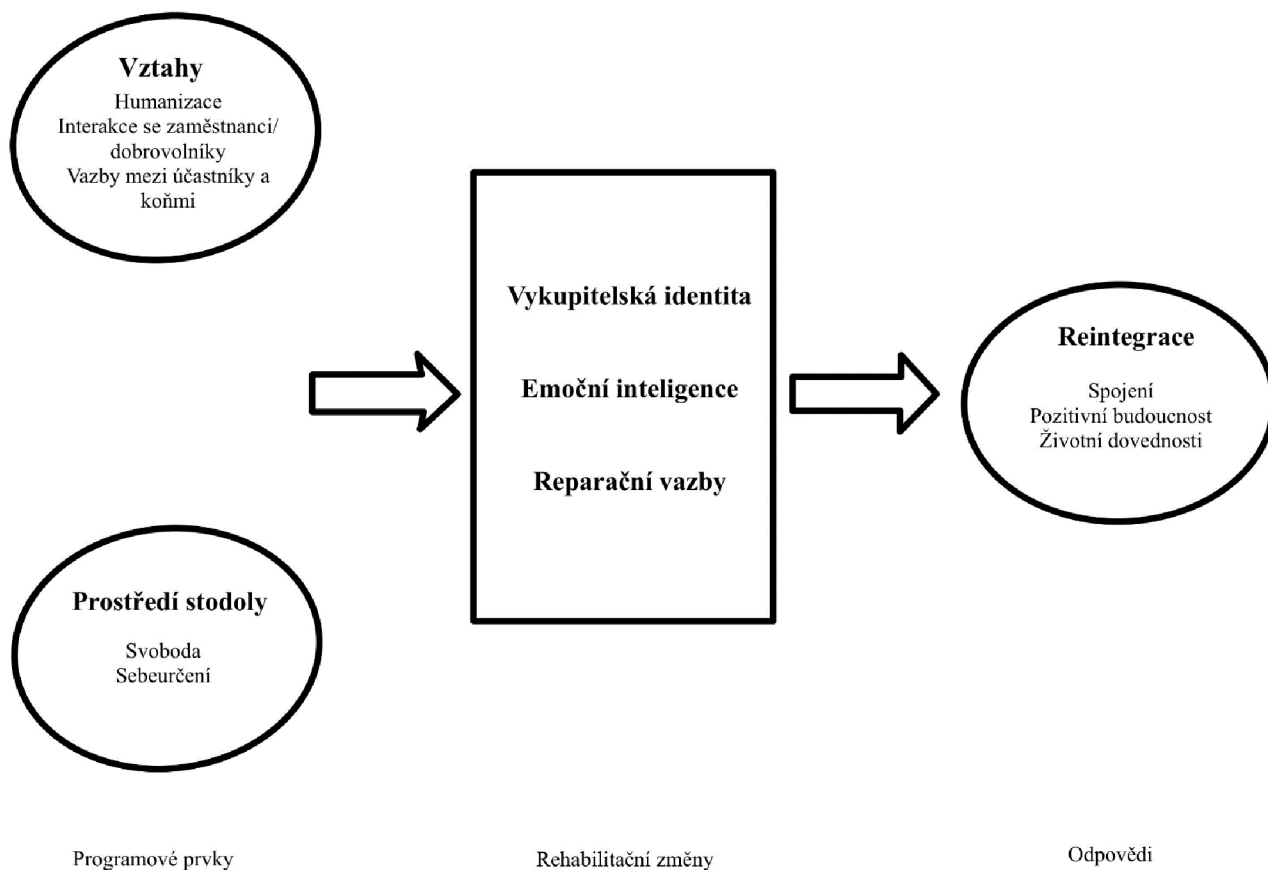
„Myslím, že mi to (program) dalo hodně možností, jak si s nimi (s rodinou) popovídat. A myslím, že pro ně bylo dobré vidět, že neseďím jen v zařízení a nedělám žádné pokroky... nijak se nevyvíjím.“

2. Pozitivní budoucnost

„Chci zůstat v kontaktu s tímto programem (po propuštění) ...možná najít způsob, jak pomoci dětem, které mají doma problémy ...pracovat s dětmi a pomáhat jim, aby mohly zůstat mimo vězení.“

3. Životní zkušenosti

„Třeba témata, která probíráme, umět mluvit s lidmi nebo vyjadřovat pocity. Myslím, že to může lidem pomoci, až se dostanou ven.“ "Je to jen další možnost, kterou máte, až odsud odejdete“

Obrázek 2: Základní teorie rehabilitační změny pro účastníky programů pro vězně s koňmi z Blue Hills (Arditti et al. 2020)

Zakotvená teorie představuje základ pro postup v tom, jak mohou programy pro vězně s koňmi stimulovat změnu. Validita tohoto modelu může být ověřena prostřednictvím rozsáhlejších vzorků a dlouhodobých studií, které sledují jednotlivce od propuštění až po proces reintegrace po odpykání trestu (Arditti et al. 2020).

4 Závěr

Cílem této práce bylo prostřednictvím literární rešerše prozkoumat studie zabývající se využitím koní ve vězeňství. V oblasti vězeňství byl patrný význam psychosociálních aspektů uvěznění, s důrazem na rizikové jevy a programy pro odsouzené. Mezi psychopatologické jevy spojené s uvězněním řadíme projevy násilí, sebepoškozování, sebevražd, viktimizace a také sníženou ochotu nebo schopnost účastnit se běžných aktivit a vězeňských programů. Tyto rizikové jevy se snaží vězňové pomocí odborných programů eliminovat a dosáhnout, tak reintegrace odsouzených zpět do společnosti, snížit míru recidivy a podpořit zdravotní stav souzených.

K resocializaci, reintegraci a zlepšení duševního zdraví vězňů mohou být zapojena právě zvířata. Hiporehabilitace představuje inovativní a účinný přístup v oblasti alternativní terapie, kde se využívá interakce s koněm. Konkrétně práce zkoumala účinky hipoterapie v psychologii a psychiatrii u vězňů. Hipoterapie v psychologii a psychiatrii představuje odborně řízenou léčebnou terapii, kde je kůň využíván jako aktivní partner při dosahování terapeutických cílů. Cílem hipoterapie v těchto oborech je zlepšit duševní a psychické zdraví klientů prostřednictvím interakce s koněm.

Výsledky práce naznačují, že terapie s koněm může pozitivně ovlivnit vězně, zejména co se týče emocionální regulace, budování vztahu s koněm, duševního zdraví a snižování úzkostných stavů. Vězni dosáhli mnoha cílů a jejich sebevědomí se výrazně zlepšilo, což přispívá k jejich pocitu úspěchu. Studie rovněž potvrdily pozitivní vliv na snižování opakování trestné činnosti, usnadňování reintegrace vězňů zpět do společnosti a zlepšování schopnosti hledat zaměstnání, protože prostřednictvím interakce s koněm se naučili disciplíně, vedení, respektu, úctě a komunikaci. Terapie s koněm se tak jeví jako užitečná a účinná intervence pro vězně, kteří se potýkají s emocionálními a duševními výzvami během svého pobytu ve vězení.

Zjištěné pozitivní účinky terapie s koňmi, jak je dokumentováno v odborné literatuře, naznačují význam rozšíření programů za účasti koní. I přesto, že se jedná o stále málo probádanou a rozšířenou problematiku, výsledky dosavadních studií nasvědčují tomu, že další výzkumy jsou zcela oprávněné a žádoucí. Přenesení terapeutických programů s koněm do České republiky a dalších zemí by sice bylo ekonomicky náročné, nicméně vzhledem k dosaženým výsledkům by to mohlo přinést významný přínos. Tato oblast by mohla být zkoumána a podporována za účelem posílení rehabilitačních a resocializačních metod ve vězeňských systémech.

5 Literatura

- Andersen S, Pate ML, Smith J, Clement H, Judd-Murray R. 2023. Equine Assessment Procedures in Professional Association of Therapeutic Horsemanship Unmounted Programs. *Journal of Agricultural Safety and Health* **29**:99-108.
- Arditti JA, Morgan AA, Spiers S, Buechner-Maxwell V, Shivy V. 2020. Perceptions of Rehabilitative Change among Incarcerated Persons Enrolled in a Prison-Equine Program (PEP). *Journal of Qualitative Criminal Justice & Criminology*
- Bachi K, Terkel J, Teichman M. 2012. Equine-facilitated psychotherapy for at-risk adolescents: The influence on self-image, self-control and trust. *Clinical Child Psychology and Psychiatry* **17**:298-312.
- Bachi K. 2013. Equine-Facilitated Prison-Based Programs Within the Context of Prison-Based Animal Programs: State of the Science Review. *Journal of Offender Rehabilitation* **52**:46-74.
- Bachi K. 2014. An Equine-Facilitated Prison-Based Program: Human-Horse Relations And Effects On Inmate Emotions And Behaviors. CUNY Academic Works.
- Baranyi G, Scholl C, Fazel S, Patel V, Priebe S, Mundt AP. 2019. Severe mental illness and substance use disorders in prisoners in low-income and middle-income countries: a systematic review and meta-analysis of prevalence studies. *The Lancet Global Health* **7**:e461-e471.
- Bartošová J, Ničová K. 2020. Využití teorie učení a biologických poznatků ve výcviku a využití koní. Výzkumný ústav živočišné výroby, Praha.
- Berman AH. 2004. The Reasoning and Rehabilitation Program. *Journal of Offender Rehabilitation* **40**:85-103.
- Biedermanová E, Petras M. 2011. Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha.
- Bocian K, Zstrelec K, Dziubinska P. 2011. Results of para-dressage competition with regard to different levels of difficulties. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio EE: Zootechnica*.
- Borges MBS, Werneck MJ da S, Silva M de L da, Gandolfi L, Pratesi R. 2011. Therapeutic effects of a horse riding simulator in children with cerebral palsy. *Arquivos de Neuro-Psiquiatria* **69**:799-804.
- Brandt K. 2004. A Language of Their Own: An Interactionist Approach to Human-Horse Communication. *Society & Animals* **12**:299-316.
- Bukten A, Stavseth MR. 2021. Suicide in prison and after release: a 17-year national cohort study. *European Journal of Epidemiology* **36**:1075-1083.

- Burger E, Stetina BU, Turner K, McElheney J, Handlos U. 2011. Dog-assisted therapy in prison: emotional competences and emotional status of drug-addicted criminal offenders. *Journal of Veterinary Behavior* **6**:79-80.
- Burgon H, Gammage D, Hebden J. 2017. Hoofbeats and heartbeats: equine-assisted therapy and learning with young people with psychosocial issues – theory and practice. *Journal of Social Work Practice* **32**:3-16.
- Cesaroni C, Peterson-Badali M. 2010. Understanding the Adjustment of Incarcerated Young Offenders: A Canadian Example. *Youth Justice* **10**:107-125.
- Clarke Jodi. 2022. Using Equine Therapy as Mental Health Treatment.
- Cumella EJ, Simpson S. 2007. Efficacy of Equine Therapy: Mounting Evidence. *Remuda Ranch Programs for Anorexia & Bulimia*.
- Cunha O, Castro Rodrigues A de, Caridade S, Dias AR, Almeida TC, Cruz AR, Peixoto MM. 2023. The impact of imprisonment on individuals' mental health and society reintegration: study protocol. *BMC Psychology* **11**.
- Černíková, V.: 2005. Sociální ochrana (kriminologický pohled na terciární prevenci). Policejní akademie ČR, Katedra psychologie, Praha.
- Dabelko-Schoeny H, Phillips G, Darrough E, DeAnna S, Jarden M, Johnson D, Lorch G. 2015. Equine-Assisted Intervention for People with Dementia. *Anthrozoös* **27**:141-155.
- De Oliveira K, Clayton HM, dos Santos Harada É. 2020. Gymnastic Training of Hippotherapy Horses Benefits Gait Quality When Ridden by Riders with Different Body Weights. *Journal of Equine Veterinary Science* **94**.
- De Santis M et al. 2017. Equine Assisted Interventions (EAIs): Methodological Considerations for Stress Assessment in Horses. *Veterinary Sciences* **4**.
- Deaton C. 2005. Humanizing Prisons with Animals: A Closer Look at "Cell Dogs" and Horse Programs in Correctional Institutions. *Journal Articles; Reports - Descriptive* **56**:46-62.
- Dirga L, Hasmanová Marhánková J. 2014. Prison as a Place of Ambiguous Power Relations: The Perspectives of Czech Prison Guards. *Czech Sociological Review* **50**:83-106.
- Dirga L, Lochmannová A, Juříček P. The Structure of the Inmate Population in Czech Prisons. *Sociologický ústav - Slovenská akadémia vied*:559-578.
- Earles JL, Vernon LL, Yetz JP. 2015. Equine-Assisted Therapy for Anxiety and Posttraumatic Stress Symptoms. *Journal of Traumatic Stress* **28**:149-152.
- Fahmy C, Gricius M, Chamberlain AW, Wallace D. 2022. Prison Visitation and the Likelihood of Post-Release Employment. *Crime & Delinquency* **68**:2200-2224.
- Favril L, Yu R, Hawton K, Fazel S. 2020. Risk factors for self-harm in prison: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet Psychiatry* **7**:682-691.

- Fazel S, Bains P, Doll H. 2006. Substance abuse and dependence in prisoners: a systematic review. *Addiction* **101**:181-191.
- Fazel S, Hayes AJ, Bartellas K, Clerici M, Trestman R. 2016. Mental health of prisoners: prevalence, adverse outcomes, and interventions. *The Lancet Psychiatry* **3**:871-881.
- Fazio E, Medica P, Cravana C, Ferlazzo A. 2013. Hypothalamic-pituitary-adrenal axis responses of horses to therapeutic riding program: Effects of different riders. *Physiology & Behavior* **118**:138-143.
- Ford C. 2013. Dancing with Horses: Combining Dance/Movement Therapy and Equine Facilitated Psychotherapy. *American Journal of Dance Therapy* **35**:93-117.
- Fredrickson-MacNamara M, Butler K. 2010. Animal selection procedures in animal-assisted interaction programs. 111-134 in *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. Elsevier.
- Frey JH, Delaney T. 1996. The Role of Leisure Participation in Prison. *Journal of Offender Rehabilitation* **23**:79-89.
- Fry NE. 2013. Equine-Assisted Therapy: An Overview. *Biotherapy - History, Principles and Practice*:255-284. Springer Netherlands, Dordrecht.
- Fry NE. 2018. *Equine-Assisted Therapy for Trauma - Accidents*. Routledge, UK.
- Fry NE. 2021. Welfare Considerations for Horses in Therapy and Education Services. *The Welfare of Animals in Animal-Assisted Interventions*:219-242. Springer International Publishing, Cham.
- Furst G. 2006. Prison-Based Animal Programs. *The Prison Journal* **86**:407-430.
- Gabrysch C, Fritsch R, Priebe S, Mundt AP, Uddin M. 2019. Mental disorders and mental health symptoms during imprisonment: A three-year follow-up study. *PLOS ONE* **14**.
- Gatti F, Walderhaug E, Kern-Godal A, Lysell J, Arnevik EA. 2020. Complementary horse-assisted therapy for substance use disorders: a randomized controlled trial. *Addiction Science & Clinical Practice* **15**.
- Geller A, Garfinkel I, Western B. 2011. Paternal Incarceration and Support for Children in Fragile Families. *Demography* **48**:25-47.
- Gonçalves LC, Endrass J, Rossegger A, Dirkwager AJE. 2016. A longitudinal study of mental health symptoms in young prisoners: exploring the influence of personal factors and the correctional climate. *BMC Psychiatry* **16**.
- Graffam J, Shinkfield AJ, Hardcastle L. 2008. The Perceived Employability of Ex-Prisoners and Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* **52**:673-685.
- Grann M, Fazel S. 2004. Substance misuse and violent crime: Swedish population study. *BMJ* **328**:1233-1234.

- Håkansson A, Berglund M. 2012. Risk factors for criminal recidivism – a prospective followup study in prisoners with substance abuse. *BMC Psychiatry* 12.
- Hansen NC. 2011. Mustangs and Prisoners: Narratives of Capture and Domestication. *The Brock Review* 12:33-43.
- Hanuš B. 2005. Primární základy penologie. Vysoká škola J.A. Komenského. Praha.
- Harding DJ, Morenoff JD, Herbert CW. 2013. Home Is Hard to Find. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 647:214-236.
- Harvey C, Jedlicka H, Martinez S. 2020. A Program Evaluation: Equine-Assisted Psychotherapy Outcomes for Children and Adolescents. *Child and Adolescent Social Work Journal* 37:665-675.
- Hejlová, T., 2016. Zaměstnávání odsouzených a jejich vstup na trh práce. Svaz průmyslu a dopravy České republiky, Praha.
- Hiller ML, Knight K, Simpson DD. 1999. Prison-based substance abuse treatment, residential aftercare and recidivism. *Addiction* 94:833-842.
- Chandler CK. 2005. *Animal Assisted Therapy in Counseling*. Routledge.
- Jacobs JB, Larrauri E. 2013. Observations on Conviction-Based Employment Discrimination in the U.S. & Spain. *SSRN Electronic Journal* 20:11-72
- Johnson RA, Johnson PJ, Megarani DV, Patel SD, Yaglom HD, Osterlind S, Grindler K, Vogelweid CM, Parker TM, Pascua CK, Crowder SM. 2017. Horses working in therapeutic riding programs: Cortisol, ACTH, glucose, and behavior stress indicators. *Journal of Equine Veterinary Science* 57:77-85.
- Kaiser L, Heleski CR, Siegford J, Smith KA. 2006. Stress-related behaviors among horses used in a therapeutic riding program. *Journal of the American Veterinary Medical Association* 228:39-45.
- Kakacek SL, Ottens AJ. 2008. An Arena for Success: Exploring Equine-Assisted Psychotherapy. *Michigan Journal of Counseling: Research, Theory, and Practice* 35:14-23.
- Kalvodová V. 2012. Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody: komentář. Wolters Kluwer ČR, Praha.
- Kemp K, Signal T, Botros H, Taylor N, Prentice K. 2014. Equine Facilitated Therapy with Children and Adolescents Who Have Been Sexually Abused: A Program Evaluation Study. *Journal of Child and Family Studies* 23:558-566.
- Kjelsberg E, Hartvig P, Bowitz H, Kuisma I, Norbech P, Rustad A-B, Seem M, Vik T-G. 2006. Mental health consultations in a prison population: a descriptive study. *BMC Psychiatry* 6.
- Koca TT. 2016. What is hippotherapy? The indications and effectiveness of hippotherapy. *Northern Clinics of Istanbul* DOI: 10.14744/nci.2016.71601.

- Koncepce vězeňství do roku 2025. 2017. Ministerstvo spravedlnosti České republiky. Available at <https://justice.cz/web/msp/koncepce-vezenstvi> (accessed April 2021).
- König U v. B, Visser EK, Hall C. 2017. Indicators of stress in equitation. *Applied Animal Behaviour Science* **190**:43-56.
- Kovács G, van Dijke A, Enders-Slegers M-J. 2020. Psychodynamic Based Equine—Assisted Psychotherapy in Adults with Intertwined Personality Problems and Traumatization: A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health* **17**.
- Laan A van der, Eichelsheim V. 2013. Juvenile adaptation to imprisonment: Feelings of safety, autonomy and well-being, and behaviour in prison. *European Journal of Criminology* **10**:424-443.
- Lahm KF. 2009. Inmate Assaults on Prison Staff. *The Prison Journal* **89**:131-150.
- Lamberti JS, Katsetos V, Jacobowitz DB, Weisman RL. 2020. Psychosis, Mania and Criminal Recidivism: Associations and Implications for Prevention. *Harvard Review of Psychiatry* **28**:179-202.
- Latella D, Abrams BN. 2015. The Role of the Equine in Animal-Assisted Interactions. 115-137 in *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. Elsevier.
- Lee K, Dabelko-Schoeny H, Jedlicka H, Burns T. 2020. Older Adults' Perceived Benefits of Equine-Assisted Psychotherapy: Implications for Social Work. *Research on Social Work Practice* **30**:399-407.
- Martin L. 2017. "Free but Still Walking the Yard": Prisonization and the Problems of Reentry. *Journal of Contemporary Ethnography* **47**:671-694.
- Maruna S, Ramsden D. 2004. Living to Tell the Tale: Redemption Narratives, Shame Management, and Offender Rehabilitation. *Healing plots: The narrative basis of psychotherapy*:129-149. American Psychological Association, Washington.
- Mata J, Thompson RJ, Jaeggi SM, Buschkuhl M, Jonides J, Gotlib IH. 2012. Walk on the bright side: Physical activity and affect in major depressive disorder. *Journal of Abnormal Psychology* **121**:297-308.
- McKissock HB, Bowen A, Dawson S, Eldridge L, McIntire J, Stanojevic C, Tamas D, McCormick B. 2022. Manualized Equine-Assisted Therapy Protocol for Clients with Autism Spectrum Disorder. *Therapeutic Recreation Journal* **56**.
- Međedović J, Kujačić D, Knežević G. 2012. Personality-related determinants of criminal recidivism. *Psihologija* **45**:277-294.
- Mellor D. 2016. Moving beyond the "Five Freedoms" by Updating the "Five Provisions" and Introducing Aligned "Animal Welfare Aims." *Animals* **6**.

- Mellor DJ, Beausoleil NJ, Littlewood KE, McLean AN, McGreevy PD, Jones B, Wilkins C. 2020. The 2020 Five Domains Model: Including Human–Animal Interactions in Assessments of Animal Welfare. *Animals* **10**.
- Mendonça T, Bienboire-Frosini C, Kowalczyk I, Leclercq J, Arroub S, Pageat P. 2019. Equine Activities Influence Horses’ Responses to Different Stimuli: Could This Have an Impact on Equine Welfare? *Animals* **9**.
- Mercer J, Gibson K, Clayton D. 2015. The therapeutic potential of a prison-based animal programme in the UK. *Journal of Forensic Practice* **17**:43-54.
- Mertl J. 2020. 'You Have to Work and Obey': Prisons, the Suppression of Autonomy, and Responsibilisation of Persons in and Released from Prison. *Czech Sociological Review* **56**:523-553.
- Morgan AA, Arditti JA, Spiers S, Buechner-Maxwell V, Shivy V. 2020. “ Came for the horses, stayed for the men ”: A mixed methods analysis of staff, community, and reentrant perceptions of a prison-equine program (PEP). *Journal of Offender Rehabilitation* **59**:156-176.
- Morgan MA, Logan MW, Cullen FT. 2019. The Battlefield Behind Bars: How Mental Disorder and Suicidal Behavior Impacts the Prison Experience for Veterans. *American Journal of Criminal Justice* **44**:746-769.
- Omoni G, Ijeh S. 2010. Gualitative education for prisoners: a panacea to effective rehabilitation and integration into the society. *Edo Journal of Counselling* **2**:28-37.
- Peremolotova LY. 2017. PROBLEM ASPECTS OF RESOCIALIZATION OF CONVICTS. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Pravo*:52-58.
- Perkins BL. 2018. A Pilot Study Assessing the Effectiveness of Equine-Assisted Learning with Adolescents. *Journal of Creativity in Mental Health* **13**:298-305.
- Petrich DM, Pratt TC, Jonson CL, Cullen FT. 2021. Custodial Sanctions and Reoffending: A Meta-Analytic Review. *Crime and Justice* **50**:353-424.
- Polaschek DLL, Day A, Hollin CR. 2019. *The Wiley International Handbook of Correctional Psychology*. Wiley.
- Prins SJ. 2014. Prevalence of Mental Illnesses in U.S. State Prisons: A Systematic Review. *Psychiatric Services* **65**:862-872.
- Richardson J, Walker L. 2023. The Cost of Recidivism: A Dynamic Systems Model to Evaluate the Benefits of a Restorative Reentry Program. *Justice Evaluation Journal* **6**:81-107.
- Robinson-Edwards S, Kewley S, Riley L, Fisher D. 2019. Examining prisoner experience of an equine assisted psychotherapy. *Therapeutic Communities: The International Journal of Therapeutic Communities* **40**:111-124.

- Romaniuk M, Evans J, Kidd C. 2018. Evaluation of an equine-assisted therapy program for veterans who identify as “wounded, injured or ill” and their partners. *PLoS ONE* **13**:1-15.
- Rotaru, Radion. 2021. Determinants of Violent Criminality. CERN European Organization for Nuclear Research - Zenodo.
- Rousselet M et al. 2019. Consumption of psychoactive substances in prison: Between initiation and improvement, what trajectories occur after incarceration? COSMOS study data. *PLOS ONE* **14**.
- Rowell TL, Wu E, Hart CL, Haile R, El-Bassel N. 2012. Predictors of Drug Use in Prison among Incarcerated Black Men. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse* **38**:593-597.
- Sathyanarayana Rao TS. 2007. Psychiatrist and the science of criminology: Sociological, psychological and psychiatric analysis of the dark side. *Indian Journal of Psychiatry* **49**.
- Semenza DC, Grosholz JM. 2019. Mental and physical health in prison: how co-occurring conditions influence inmate misconduct. *Health & Justice* **7**.
- Shammas VL. 2014. The pains of freedom: Assessing the ambiguity of Scandinavian penal exceptionalism on Norway’s Prison Island. *Punishment & Society* **16**:104-123
- Schultz PN, Remick-Barlow GA, Robbins L. 2007. Equine-assisted psychotherapy: a mental health promotion/intervention modality for children who have experienced intra-family violence. *Health & Social Care in the Community* **15**:265-271.
- Signal T, Taylor N, Botros H, Prentice K, Lazarus K. 2013. Whispering to horses: Childhood sexual abuse, depression and the efficacy of equine facilitated therapy. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand* **5**:24-32.
- Smith-Osborne A, Selby A. 2010. Implications of the Literature on Equine-Assisted Activities for Use as a Complementary Intervention in Social Work Practice with Children and Adolescents. *Child and Adolescent Social Work Journal* **27**:291-307.
- Someda K. 2009. An international comparative overview on the rehabilitation of offenders and effective measures for the prevention of recidivism. *Legal Medicine* **11**:S82-S85.
- Steadman HJ, Mulvey EP, Monahan J, Robbins PC, Appelbaum PS, Grisso T, Roth LH, Silver E. 1998. Violence by People Discharged From Acute Psychiatric Inpatient Facilities and by Others in the Same Neighborhoods. *Archives of General Psychiatry* **55**.
- Strimple EO. 2003. A History of Prison Inmate-Animal Interaction Programs. *American Behavioral Scientist* **47**:70-78.
- Tan BL, Ravindra Kumar V, Devaraj P. 2015. Development of a new occupational therapy service in a Singapore prison. *British Journal of Occupational Therapy* **78**:525-529.
- Timofeeva EA, Mantulenko V. 2019. Foreign Prison Experience Resocialization of Prisoners. *SHS Web of Conferences* **62**.

- Tobler-Ammann BC, Surer E, Knols RH, Borghese NA, de Bruin ED. 2017. User Perspectives on Exergames Designed to Explore the Hemineglected Space for Stroke Patients With Visuospatial Neglect: Usability Study. *JMIR Serious Games* **5**.
- Tuuvas M, Carlsson J, Norberg J. 2017. A healing relationship: Clients' experiences of the long-term relational significance of the horse in horse assisted psychotherapy. *European Journal of Psychotherapy & Counselling* **19**:307-328.
- Valenchon M, Lévy F, Fortin M, Leterrier C, Lansade L. 2013. Stress and temperament affect working memory performance for disappearing food in horses, *Equus caballus*. *Animal Behaviour* **86**:1233-1240.
- Vernick SH, Reardon RC. 2001. Career Development Programs in Corrections. *Journal of Career Development* **27**:265-277.
- Vězeňská služba České republiky, 2022. Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2022 Odbor správní Generálního ředitelství Vězeňské služby České republiky. Účelová publikace Čj.
- Vězeňská služba České republiky. 2023. Generální ředitelství. Program zacházení. Vězeňská služba České republiky.
- Visher CA, Debus-Sherrill SA, Yahner J. 2011. Employment After Prison: A Longitudinal Study of Former Prisoners. *Justice Quarterly* **28**:698-718.
- Visher CA, Lattimore PK, Barrick K, Tueller S. 2017. Evaluating the Long-Term Effects of Prisoner Reentry Services on Recidivism: What Types of Services Matter? *Justice Quarterly* **34**:136-165.
- Vyhláška č. 137/2004 Sb. O hygienických požadavcích na stravovací služby a o zásadách osobní a provozní hygieny při činnostech epidemiologicky závažných. *Sbírka zákonů České republiky*, 2004, 2004-137, Česká republika.
- Wallace D, Wang X. 2020. Does in-prison physical and mental health impact recidivism? *SSM - Population Health* **11**.
- Waran N, Randle H. 2017. What we can measure, we can manage: The importance of using robust welfare indicators in Equitation Science. *Applied Animal Behaviour Science* **190**:74-81.
- Webster J. 2016. Animal Welfare: Freedoms, Dominions and "A Life Worth Living." *Animals* **6**.
- Western B, Braga AA, Davis J, Sirois C. 2015. Stress and Hardship after Prison. *American Journal of Sociology* **120**:1512-1547.
- White-Lewis S. 2019. Equine-assisted therapies using horses as healers: A concept analysis. *Nursing Open* **7**:58-67.

- Wilper AP, Woolhandler S, Boyd JW, Lasser KE, McCormick D, Bor DH, Himmelstein DU. 2009. The Health and Health Care of US Prisoners: Results of a Nationwide Survey. *American Journal of Public Health* **99**:666-672.
- Wilson K, Buultjens M, Monfries M, Karimi L. 2017. Equine-Assisted Psychotherapy for adolescents experiencing depression and/or anxiety: A therapist's perspective. *Clinical Child Psychology and Psychiatry* **22**:16-33.
- Wood W, Alm K, Benjamin J, Thomas L, Anderson D, Pohl L, Kane M. 2021. Optimal Terminology for Services in the United States That Incorporate Horses to Benefit People: A Consensus Document. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine* **27**:88-95.
- Wooldredge J. 2020. Prison Culture, Management, and In-Prison Violence. *Annual Review of Criminology* **3**:165-188.
- Yuzhanin VE, Gorban DV. 2022. Resocialization or correction of the convict? *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Pravo*:105-113.
- Zákon 246/1992 Sb. o ochraně zvířat proti týrání. Sbírka zákonů České republiky, 1992, Česká republika.
- Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů. Sbírka zákonů, 2000, Česká republika.
- Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, Sbírka zákonů, 2011, Česká republika.
- Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky. Sbírka zákonů České republiky, 1992, Česká republika.
- Zákon č. 563/1991 Sb., o účetnictví, Sbírka zákonů, 1991, Česká republika.
- Zákon č. 586/1992 Sb., zákon České národní rady o daních z příjmů, Sbírka zákonů, 1992, Česká republika.
- Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území ČR v roce 2021. 2022. Ministerstvo vnitra České republiky, Praha.

Obrázky:

1. Shannon NG. 2018. Inmates Are Saving America's Wild Mustangs, One Horse at a Time Available from <https://www.mensjournal.com/adventure/inmates-wild-horses> (accessed February 2020).
2. Arditti JA, Morgan AA, Spiers S, Buechner-Maxwell V, Shivy V. 2020. Perceptions of Rehabilitative Change among Incarcerated Persons Enrolled in a Prison-Equine Program (PEP). *Journal of Qualitative Criminal Justice & Criminology*